

МВС УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПОСІБНИК

для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів
Національної поліції України

Харків
ХНУВС
2019

УДК 351.741(477)(075.8)

Н15

РЕЦЕНЗЕНТИ:

СОКУРЕНКО Валерій Васильович, начальник ГУНП в Харківській області, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

МУЗИЧУК Олександр Миколайович, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ
26.11.2019 р., протокол № 12*

Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів
Національної поліції України / О.І. Безпалова, К.Л. Бугайчук, А.В.
Войціховський та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС. 2019.
132 с.

Н15

УДК 351.741(477)(075.8)

Колектив авторів:

Безпалова Ольга Ігорівна, завідувач кафедри завідувач кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування, доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України (Розділи VI, VIII)

Бугайчук Костянтин Леонідович, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності, кандидат юридичних наук, доцент (Розділи VI, VII)

Войціховський Андрій Васильович, професор кафедри конституційного і міжнародного права, кандидат юридичних наук, доцент (Розділ I)

Гудзь Тетяна Іванівна, професор кафедри конституційного і міжнародного права, кандидат юридичних наук, доцент (Розділ I)

Носов Віталій Вікторович, професор кафедри інформаційних технологій та кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент (Розділи IX, X)

Харченко Світлана В'ячеславівна, професор кафедри педагогіки та психології, кандидат психологічних наук, доцент (Розділи IV, V)

Панова Оксана Олександрівна, доцент кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування, доктор юридичних наук, доцент (Розділ VI)

Онищенко Юрій Миколайович, доцент кафедри інформаційних технологій та кібербезпеки, кандидат наук з державного управління, доцент (Розділи IX, X)

Селюков Вадим Сергійович, доцент кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування, кандидат юридичних наук (Розділ VIII)

Коломієць Світлана Ігорівна, начальник відділу організації кінологічної діяльності НПУ (Розділ VIII)

Варунц Лариса Дмитрівна, доцент кафедри конституційного і міжнародного права, кандидат юридичних наук (Розділ III)

Логвиненко Євгенія Сергіївна, доцент кафедри конституційного і міжнародного права, кандидат юридичних наук (Розділ III)

Філіпська Наталія Олександрівна, старший викладач кафедри конституційного і міжнародного права, кандидат юридичних наук (розділ II).

ЗМІСТ

I. ПРАВА ЛЮДИНИ. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА. КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ	7
1.1. Права людини. Міжнародні стандарти у сфері прав людини	7
1.2. Свобода від катувань.....	9
1.3. Право на приватність. Свобода та особиста недоторканність.....	12
II. ТОЛЕРАНТНІСТЬ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЯ В РОБОТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	20
2.1. Поняття, сутність та еволюція категорії «толерантність»	20
2.2. Форми та прояви толерантності у сучасному світі	20
2.3. Расизм, шовінізм, ксенофобія як прояви нетерпимості	21
2.4. Роль працівника поліції у недопущенні будь-яких проявів нетерпимості на ґрунті несхожості.....	23
2.5. Поняття та види дискримінації. Запобігання та протидія дискримінації в Україні..	24
III. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА.....	30
3.1. Поняття та завдання професійної етики.....	30
3.2. Професійна етика поліцейського. Вираження основних принципів і стандартів професійної етики у правоохоронній діяльності	31
3.3. Морально-професійна деформація в поліції: причини та шляхи попередження ...	38
IV. ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ЕТИЧНЕ СПІЛКУВАННЯ.....	40
4.1. Поняття ділового спілкування.....	40
4.2. Характеристика засобів і комунікації.....	43
4.3. Конфлікт та маніпуляція	49
4.4. Етичне спілкування поліцейського	52
V. СТРЕС. СТРЕСОСТІЙКІСТЬ	55
5.1. Поняття стресу. Види та ознаки стресу	55
5.2. Посттравматичний синдром	58
5.3. Основні методи профілактики стресових розладів	59
VI. ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ ТА СУСПІЛЬСТВА.....	64
6.1. Community policing як партнерство між поліцією та громадою.....	64
6.2. Обґрунтування необхідності застосування моделі Community policing.....	65

6.3. Організація діяльності громадських формувань із забезпечення публічної безпеки та порядку. Інститут волонтерства	67
6.4. Приклади спільних проєктів Національної поліції та громадськості	75
VII. ВЗАЄМОДІЯ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ПРЕДСТАВНИКАМИ ЗМІ ПІД ЧАС НЕСЕННЯ СЛУЖБИ	84
7.1. Основні права журналістів, гарантії їх діяльності	84
7.2. Збір та оприлюднення публічної інформації	86
7.3. Взаємодія поліції з представниками ЗМІ під час здійснення правоохоронної діяльності	88
7.4. Алгоритм дій працівника Національної поліції на місці події (злочину)	89
7.5. Розголошення відомостей про досудове розслідування	91
7.6. Порядок взаємодії працівників Національної поліції з прес-службою та ЗМІ	92
7.7. Проведення фото- та відеозйомки	93
7.8. Обмеження доступу на визначену територію	94
VIII. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРАВИЛА ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК В ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	96
8.1. Організація використання службових собак. Запахи	96
8.2. Тактика дій кінологів при проведенні пошуку вибухових та наркотичних речовин у багажу, приміщеннях, транспортних засобах, літаках, пароплавах та на місцевості	99
8.3. Тактика дій кінологів в порядку організації і проведення пошуково-рятувальних робіт	102
8.4. Дії кінолога зі службовим собакою на місці події	107
8.5. Дії кінолога зі службовим собакою при затриманні правопорушника	110
8.6. Дії кінолога зі службовим собакою під час несення служби з підтримання публічного порядку та безпеки	112
IX. ЦИФРОВІ ДОКАЗИ. ЇХ ВИДИ, МЕТОДИ І СПОСОБИ ДОКУМЕНТУВАННЯ	114
9.1. Поняття цифрових (електронних) доказів згідно законодавства України. Характеристика цифрових доказів, їх види	114
9.2. Пристрої, які можуть зберігати електронні докази	117
9.3 Принципи роботи з електронними доказами. Способи і методи збирання, дослідження, оцінки, документування та використання цифрових доказів	121

Х. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШУКУ, ОГЛЯДУ, ВИЛУЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ТА ПОРЯДОК ЇХ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ	127
10.1. Роль пошуку, огляду, вилучення електронно-обчислювальної техніки в досудовому розслідуванні. Види електронно-обчислювальної техніки та її ідентифікаторів	127
10.2. Тактичні особливості проведення обшуку, огляду, вилучення електронно-обчислювальної техніки (комп'ютерної техніки, електронних носіїв інформації та інформаційних масивів, що знаходяться в них)	128
10.3. Особливості складання протоколів огляду, обшуку, тимчасового вилучення електронно-обчислювальної техніки.....	132

I. ПРАВА ЛЮДИНИ. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА. КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ

1.1. Права людини. Міжнародні стандарти у сфері прав людини

Права людини – це міри можливої поведінки особи у суспільних відносинах, визнані суспільством і гарантовані державою.

Права та свободи індивіда – це умови його нормальної життєдіяльності, певний каталог благ і можливостей, якими він може вільно користуватися. В них виражена та міра свободи, яка дозволяє поєднувати її зі свободою інших людей. У цих формально закріплених межах здійснюється самовизначення індивіда, встановлюються умови реального користування соціальними благами в різних сферах особистого, політичного, економічного, соціального та культурного життя.

Види прав людини:

Особисті (громадянські) права становлять основу правового статусу і являють собою ті фундаментальні міри можливої поведінки особи, які спрямовані на збереження її існування як людської істоти й неповторної особистості. До них належать права, викладені у перших вісімнадцяти статтях Загальної декларації прав людини (1948 р.). З цієї групи виділяються «права на фізичну цілісність» – право на життя, свободу та безпеку людини, – що мають на меті захист від фізичного насильства над людиною, тортур та жорстокого ставлення уряду, безпідставного арешту, позбавлення свободи чи вигнання, рабства, втручання в особисте життя, обмеження свободи пересування та захист права на власність, свободи думки, совісті та релігії.

Особисті права є невід’ємними, природними правами людини, тобто кожного, і не пов’язані безпосередньо з належністю до громадянства країни. Крім того, вони включають право на охорону гідності особи, що покладає відповідні обов’язки на державу та інших громадян і передбачає певну етику й законність поведінки державних службовців, їх уважне, чуйне ставлення до людей, що відповідає правовим приписам, а також вимоги до членів суспільства не порушувати права і свободи інших.

Політичні права характеризують особу як повноцінного учасника політичного життя; усі вони пов’язані з можливістю участі в управлінні державними та суспільними справами. Вони включають свободу зборів й асоціацій, право брати участь в управлінні своєю державою, право обирати і бути обраним на чесних періодичних виборах, що проводяться шляхом

таємного голосування, а також право звертатися з індивідуальними і колективними зверненнями до органів державної влади і місцевого самоврядування.

Політичні права здебільшого, визнаються за громадянами, тобто володіння ними пов'язується з належністю до громадянства конкретної держави, досягненням визначеного віку і наявністю правосуб'єктності. В Україні політичними правами наділяються громадяни України, які досягли 18 років і є дієздатними.

Соціально-економічні права стосуються підтримки і нормативного закріплення соціально-економічних умов життя індивіда, визначають положення людини у сфері праці й побуту, зайнятості, добробуту, соціальної захищеності. Їх обсяг і ступінь реалізованості багато у чому залежать від стану економіки і ресурсів. До них відносять право на відпочинок, право на страйк, право на достатній життєвий рівень, право на соціальний захист та ін.

Перелік економічних прав і свобод є досить незначним порівняно з іншими правами, проте ці конституційні можливості поведінки особи отримали комплексний розвиток у чинному цивільному та господарському законодавстві України. Щодо соціальних прав, то вважається, що їх реалізація сприяє формуванню соціальної держави, стабілізує суспільне життя.

Культурні права – це фундаментальні можливості особи у сфері культури та її духовного розвитку. До них відносять право вільно брати участь у культурному житті суспільства, науковому прогресі, користування його благами, право на захист моральних і матеріальних інтересів автора будь-якої наукової, літературної чи художньої продукції.

У ХХІ ст. культурні права набули виняткового значення для всіх країн світу й стали невід'ємною складовою конституційно-правового статусу людини. Саме ця група прав впливає на рівень духовного розвитку особи та забезпечує необхідні умови для створення і використання духовних надбань людства.

10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Загальну декларацію прав людини, яка у сукупності із Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) та двома Факультативними протоколами до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.) отримала назву Міжнародний білль про права людини (Міжнародна хартія прав людини).

Групи міжнародних документів в сфері прав людини:

1. Конвенції, що стосуються певних категорій людей, які потребують захисту: Конвенція про статус біженців (1951 р.); Конвенція про права дитини (1989 р.); Конвенція про права корінних народів (1989 р.) та ін.

2. Конвенції, що закріплюють певні права більш детально: Конвенція проти катувань (1984 р.); Конвенція про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього (1948 р.); Конвенція про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів (1949 р.) та ін.

3. Конвенції, прийняті з метою усунення певної форми дискримінації: Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.); Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.); Конвенція щодо дискримінації в галузі праці і занять (1958 р.).

Особливим міжнародним договором, що встановлює унікальний механізм захисту прав людини на європейському континенті, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, укладена у 1950 році на основі якої створено та функціонує Європейський суд з прав людини.

Отже, **міжнародні стандарти прав людини** – це закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного чи політичного характеру.

1.2 Свобода від катувань

Основоположні акти щодо заборони катувань

- 1) Загальна Декларація прав людини (1948 р.);
- 2) Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.);
- 3) Токійська декларація «Основні лікарські принципи, відносно катувань та інших видів жорстокого, негуманного або принизливого поводження або покарання при затриманні та ув'язненні» (1975 р.);

4) Декларація про захист всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання (1975 р.);

5) Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984р.);

6) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.).

Конвенція з прав людини і основоположних свобод (ст. 3 «Заборона катування») встановлює, що «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню». Така сама норма міститься і в Загальній декларації прав людини 1948 р. та Конституції України (ч. 2 ст. 28).

Катування та інші жорстокі види поводження і покарання, що принижують гідність особи, розглядаються міжнародним товариством як грубі порушення прав людини, оскільки саме гідність дозволяє людині залишатися особистістю.

Фундаментальною важливістю ст. 3 Європейської конвенції є той факт, що вона являє собою абсолютну заборону, тобто вона не підлягає жодним виняткам.

Стаття 3 накладає на державу і деякі позитивні зобов'язання, вони, наприклад, вимагають від держави вжиття заходів проти осіб, відповідальних за застосування катування, а також навчання представників поліції й військових структур проводити свої заходи в рамках закону.

Водночас, не будь-яке погане поводження може вважатися катуванням. Для того, щоб будь-які дії, які заподіюють страждання або біль вважалися тортурами, вони повинні:

- 1) бути вчинені умисно;
- 2) викликати сильний біль або фізичні чи психологічні страждання;
- 3) мати на меті:
 - отримання інформації або свідчення від людини чи від третьої особи, покарання за вчинене або припустимо вчинене діяння або діяння, що вчинено третьою особою, залякування або чинення тиску, в т.ч. на третю особу;
 - або з будь-якої іншої причини, що ґрунтується на дискримінації, якою б вона не була (тобто застосування тортур або катувань, тому що людина

належить до етнічної, релігійної, політичної, соціальної групи, що переслідується);

– бути скоєні представником публічної влади (держави) або іншої особи, що діє в офіційній якості або повинні бути ними спровокованими чи відбуватися з їх відома або мовчазної згоди.

Основні поняття:

Катування: нелюдське поводження, метою якого є одержання інформації чи зізнання або ж здійснити покарання.

Нелюдське поводження або покарання: таке поводження, яке навмисно спричинює тяжке розумове чи фізичне страждання, що за даних обставин є невинуватим.

Таке, що принижує гідність, поводження або покарання: поводження, яке грубо принижує особу перед іншими або примушує її діяти всупереч власній волі чи власним переконанням.

Види катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання:

1) Примусове годування (можливе лише за терапевтичної необхідності, підтвердженої медичним висновком, для врятування життя).

2) Тримання з зав'язаними очима (однак, зав'язування очей може бути тимчасовим засобом запобігти втечі або зашкодити собі чи іншим особам. Цей засіб може бути використаний лише у крайньому випадку, зважаючи на поведінку затримуваного під час затримання. Зав'язування очей може здійснюватися з метою виключити впізнання їх затриманою особою).

3) «Палестинське підвішування» (руки, закуті у кайданки, піднімають за спиною).

4) Використання електрошокера.

5) Згвалтування чи загроза його вчинення.

6) Процедура затримання, однак при цьому повинно бути враховано:
а) характер та перебіг дій по затриманню; б) співвідношення кількості поліцейських та затримуваних осіб з урахуванням фізичної форми і поліцейських, і затриманих; в) поведінку затримуваної особи; г) підстави для затримання.

7) Використання кайданок в окремих випадках. Для визначення факту порушення даної статті повинно бути враховано чи є підстави вважати, що особа чинитиме опір арешту, що особа втече, завдасть ушкоджень собі чи шкоди іншим, знищить докази, а також особистість особи).

8) Медичне втручання з метою отримання доказів.

9) Ненадання належних умов тримання під вартою.

10) Позбавлення тих чи інших життєво важливих умов людського буття (їжі, води, повітря, сну, відпочинку, задоволення життєвих потреб).

11) Ненадання або неналежне надання медичної допомоги.

12) Примусові пози.

13) Застосування звукових та світлових сигналів з невиправданою тривалістю та інтенсивністю.

Для того, щоб було визнано факт застосування тортур, їх жертва повинна довести дві речі:

- сильні страждання (нанесення шкоди здоров'ю/сліди тортур);
- перебування в руках державних органів або їх співробітників.

Жертва не повинна:

- доводити причинно-наслідковий зв'язок між погіршенням стану свого здоров'я/видимими слідами застосування тортур та фактом застосування тортур;
- доводити намір передбачуваного агресора;
- називати конкретні імена людей, які її кували.

Для того, щоб не бути визнаною винною у застосуванні тортур, влада повинна довести суду, що погіршення стану здоров'я жертви не пов'язане з тим поводженням, якого вона зазнала, перебуваючи в руках даного органу.

Без таких доказів факт тортур вважається визнаним, тобто в такому випадку діє презумпція винуватості держави.

1.3. Право на приватність. Свобода та особиста недоторканність

Право на приватність (право на повагу особистого і сімейного життя) – право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб.

З сучасної точки зору можна виділити **чотири аспекти приватності**:

- інформаційна приватність - встановлення правил збору та обігу персональних даних (інформація кредитних або медичних установ);
- тілесна приватність, що стосується захисту від втручань стосовно фізичного стану людей, наприклад, тестування щодо вживання наркотиків та обстеження порожнин;
- комунікаційна приватність, тобто безпека та приватність поштових відправлень, телефонних розмов, електронних повідомлень та інших видів комунікацій;
- територіальна приватність, що стосується встановлення обмежень на втручання в домашнє та інше навколишнє середовище, наприклад, робоче місце чи громадське оточення.

Недоторканість приватного життя вперше отримала правову регламентацію на міжнародному рівні у Загальній декларації прав людини 1948 р. Стаття 12 цього документу проголошує: «Ніхто не може піддатися свавільному втручанням в особисте і сімейне життя, свавільним посяганням на недоторканість його житла, таємницю його кореспонденції або його честь і репутацію». І далі: «Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи посягань».

У статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року визначено, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції; органи державної *влади не можуть втручатись* у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 30 Конституції України захищає *територіальну приватність* («кожному гарантується недоторканність житла»), стаття 31 – *комунікаційну*

приватність («кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції»), стаття 32 – *інформаційну приватність* («ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України», «не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди»), а стаття 28 – деякі аспекти *тілесної приватності* («жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам»).

Згідно з позицією Європейського суду з прав людини **особисте (приватне) життя** – це містка категорія, якій неможливо дати вичерпного визначення. Очевидно, що ця категорія ширше, ніж право на особисте життя, і вона стосується таких сфер, всередині яких кожна людина вільна розвивати це поняття й наповнювати його певним змістом.

До сфери, що підлягає захисту, були віднесені наступні випадки:

- зберігання у приватній квартирі, що межує з рестораном, алкогольних напоїв для власного споживання (Європейська комісія з прав людини, 8307/78 від 11 липня 1980 р.);
- розпорошування попелу померлих у власному саду (Європейська комісія з прав людини, 8741/79 від 10 березня 1981 р.);
- володіння паспортом для виїзду за кордон (Європейська комісія з прав людини, 10307/83 від 6 березня 1984 р.);
- кочовий спосіб життя (Європейська комісія з прав людини, 9278/81; щодо способу життя меншин рішення Європейського Суду з прав людини – Buckley v. UK від 25 вересня 1996 р.).

До таких, що не підлягають захисту, були віднесені:

- захист учасника демонстрації від фотографування поліцією (Європейська комісія з прав людини, 5877/72 від 12 жовтня 1973 р.);
- утримання собак (Європейська комісія з прав людини, 6825/74 від 18 травня 1976 р.);

– вільний вибір лікаря (Європейська комісія з прав людини, 7289/75 від 14 липня 1977 р.).

Стаття 29 Конституції України регламентує право кожної людини на свободу та особисту недоторканість

Дане право необхідно розуміти як право особи не бути свавільно позбавленим волі, а також право бути звільненим у певний термін у разі затримання, арешту або позбавлення волі, які відбувалися згідно із законом.

Це право передбачає, що будь-які інші особи, у тому числі службові, і серед них представники суду і правоохоронних органів, зобов'язані не порушувати фізичне право особи знаходитися в певний час у певному місці. Зазначене право не є абсолютним, проте може обмежуватись лише на підставах та в порядку, визначених законом.

Кожному заарештованому чи затриманому необхідно невідкладно:

- повідомити про мотиви арешту чи затримання;
- роз'яснити його права;
- надати можливість з моменту затримання захищати себе і користуватися правовою допомогою захисника.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Складові конституційного права на свободу і особисту недоторканість

Право на недоторканність житла та іншого володіння гарантується ст. 30 Конституції України.

Воно означає право на захист володіння людини від незаконних проникнень до них та будь-яких інших посягань. Вхід у житло може

відбуватися тільки за згодою тих дієздатних осіб, які у ньому проживають, крім випадків, установлених законом.

Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, і пристосоване для постійного або тимчасового проживання у ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення.

Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону.

Під іншими володіннями особи розуміється транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи.

Недоторканість житла повністю поширюється не тільки на осіб, які мають постійне чи тимчасове житлове приміщення, а й на всіх осіб, де б вони не проживали. Відтак, мають бути забороненими незаконне проникнення до будь-якого приміщення, в якому тимчасово проживають групи людей (казарми і кубрики військовослужбовців, палати в лікарнях, келії в монастирях тощо), незаконне проведення у них огляду чи обшуку.

Як впливає зі ст. 30 Конституції України, проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку допускається, за загальним правилом, лише за вмотивованим рішенням суду.

Право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, встановлене у ст. 31 Конституції України.

Воно передбачає заборону для будь-кого без згоди людини, яка направляє або одержує листи, спілкується по телефону, телеграфу, факсу або за допомогою інших засобів поштового, електричного та електронного зв'язку, знайомитися з її листуванням чи іншою кореспонденцією, прослуховувати її телефонної розмови тощо, а також розголошувати їх зміст або сам факт листування, телефонної розмови, відправлення чи одержання грошового переказу, телеграми та іншої кореспонденції.

Згідно зі ст. 31 Конституції України будь-які **винятки із права**, що розглядаються, повинні відповідати таким умовам:

- бути встановлені судом;

- суд може встановлювати їх тільки у випадках, передбачених законом;
- вказані випадки мають бути обумовлені лише метою запобігання злочинів чи з'ясуванню істини під час розслідування кримінальної справи, і є законними тільки тоді, коли в інший спосіб одержати інформацію неможливо.

Право на захист персональних даних, що закріплено, насамперед, у ст. 32 Конституції України.

Реалізація цього права передбачає неприпустимість втручання будь-кого в особисте і сімейне життя особи, крім випадків, передбачених Конституцією України. Невід'ємною складовою цього права є право особи на захист її персональних даних, що знаходяться у відповідних базах даних.

Для запровадження реальних механізмів реалізації цього права Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про захист персональних даних», який набув чинності 1 січня 2011 року.

Зміст ключових юридичних дефініцій, цього закону:

- **персональні дані** – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована;
- **обробка персональних даних** – будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем;
- **розпорядник персональних даних** – фізична чи юридична особа, якій володільцем персональних даних або законом надано право обробляти ці дані від імені володільця;
- **картотека** – будь-які структуровані персональні дані, доступні за визначеними критеріями, незалежно від того, чи такі дані централізовані, децентралізовані або розділені за функціональними чи географічними принципами;

- **база персональних даних** – іменована сукупність упорядкованих персональних даних в електронній формі та/або у формі картотек персональних даних;

- **володілець персональних даних** – фізична або юридична особа, яка визначає мету обробки персональних даних, встановлює склад цих даних та процедури їх обробки, якщо інше не визначено законом;

- **згода суб'єкта персональних даних** – добровільне волевиявлення фізичної особи (за умови її поінформованості) щодо надання дозволу на обробку її персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки, висловлене у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про надання згоди.

Не є конфіденційною інформацією персональні дані, що стосуються здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень.

Забороняється обробка персональних даних про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях та професійних спілках, засудження до кримінального покарання, а також даних, що стосуються здоров'я, статевого життя, біометричних або генетичних даних особи.

Ця заборона не поширюється на ті випадки, коли обробка персональних даних:

1) здійснюється за умови надання суб'єктом персональних даних однозначної згоди на обробку таких даних;

2) необхідна для здійснення прав та виконання обов'язків володільца у сфері трудових правовідносин відповідно до закону із забезпеченням відповідного захисту;

3) необхідна для захисту життєво важливих інтересів суб'єкта персональних даних або іншої особи у разі недієздатності або обмеження цивільної дієздатності суб'єкта персональних даних;

4) необхідна для обґрунтування, задоволення або захисту правової вимоги;

5) необхідна в цілях охорони здоров'я, встановлення медичного діагнозу, для забезпечення піклування чи лікування або надання медичних

послуг за умови, що такі дані обробляються медичним працівником або іншою особою закладу охорони здоров'я, на якого покладено обов'язки щодо забезпечення захисту персональних даних та на якого поширюється законодавство про лікарську таємницю;

6) стосується вироків суду, виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, боротьби з тероризмом та здійснюється державним органом в межах його повноважень, визначених законом;

7) стосується даних, які були явно оприлюднені суб'єктом персональних даних.

II. ТОЛЕРАНТНІСТЬ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЯ В РОБОТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

2.1. Поняття, сутність та еволюція категорії «толерантність»

Поняття «толерантність» у загальному розумінні – це ослаблення чи відсутність можливості реакції на який-небудь несприятливий чинник внаслідок зниження чутливості до його впливу. На індивідуальному рівні – це здатність сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних, а також особливості поведінки та способу життя інших.

16 листопада 1995 р. (з 1996 року – День толерантності) Генеральна конференція ЮНЕСКО на 28-й сесії своєю Резолюцією затвердила Декларацію принципів толерантності (далі – ДПТ).

У ній держави-учасниці ООН зазначили необхідність розвивати і заохочувати повагу прав людини і основних свобод для усіх без винятку за ознаками раси, статі, мови, національної належності, релігії або стану здоров'я і борючись з проявами нетерпимості.

2.2. Форми та прояви толерантності у сучасному світі

Сутність толерантності:

- вона розглядається як повага, прийняття і правильне розуміння багатства різноманітності культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування і свобода думки, совість і переконання.

- толерантність також трактується як активне ставлення, що формується на базі визнання універсальних прав і основних свобод людини.

- толерантність подається як обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (в тому числі культурного плюралізму), демократії і правопорядку.

- впровадження толерантності означає: кожний вільний дотримуватися своїх переконань і визнає таке ж право за іншими; люди за своєю природою різняться зовнішнім виглядом, становищем, мовою,

поведінкою і цінностями, мають право жити в мирі і зберігають свою індивідуальність; погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим.

Стаття 2 ДПТ наголошує, що на державному рівні терпимість потребує справедливого і безпристрасного законодавства, дотримання правопорядку і судово-процесуальних й адміністративних норм та надання кожній людині можливостей для економічного і соціального розвитку без будь-якої дискримінації.

Завдання поліції у цьому випадку – не лише неупереджено ставитися до різноманіття суспільства та окремих людей та груп людей, захищати їх права і свободи, а й всіма доступними законними засобами не допускати будь-яких посягань на них, проявів дискримінації та нетолерантного ставлення з боку більшості.

Для поліцейського рівноцінними є всі особи, які мають правосуб'єктність, оскільки головним його завданням є захист їх прав, свобод та інтересів від протиправних посягань.

Різнomanітність поглядів та думок унеможливорює прояви абсолютизму та догматичного мислення. Толерантність є свідомою відмовою від догм, упередженості та стереотипів.

Наряду із догматизмом, негативним проявом є абсолютизм. Це означає, що людина моральні принципи, поняття добра та зла трактує як одвічні та незмінні, абсолютні начала (закони всесвіту, апіорні істини або божественні заповіді), які не пов'язані з умовами суспільного життя людей, з їх реальними потребами, історичними законами розвитку людства.

Для людей з таким сприйняттям є лише добро і зло, чорне і біле, інші люди, яких вони сприймають, і такі, які в принципі є неприйнятними. **Зазначені якості не повинні мати місце при роботі поліції.**

2.3. Расизм, шовінізм, ксенофобія як прояви нетерпимості

Прояви нетерпимості до людей, які відрізняються за кольором шкіри, формою очей, національністю, уподобаннями, релігійними переконаннями тощо в сучасному суспільстві характеризуються доволі ємким терміном «ксенофобія».

Термін «ксернофобія» походить від грецького «xenos» – чужий, сторонній і «phobos» – страх. Ксернофобія – прояв нав'язливого страху, ворожості стосовно чужинців чи чужоземного, нетерпимості та неприязні до представників іншої нації, віросповідання, культури, національності, іноземців чи представників інших регіонів, а також до чогось незнайомого, незвичного, чужого.

За наполегливою рекомендацією Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) у 2011 році, у рамках своїх зусиль по запобіганню расизму та расової дискримінації з боку співробітників правоохоронних органів, владі необхідно активізувати свої зусилля, щоб гарантувати, що всі співробітники правоохоронних органів отримують початкову та безперервну професійну підготовку в області прав людини в цілому та питань, пов'язаних з расизмом та расовою дискримінацією, зокрема, в тому числі необхідності утримуватися від расового профілювання.

Одним із різновидів ксернофобії є ісламофобія, під чим розуміється загальне визначення для різних форм негативної реакції на іслам, а також на пов'язані з ним суспільні явища. Зараз це явище набирає обертів у деяких країнах Європи, які дали притулок багатьом вихідцям з країн Близького Сходу.

Найбільш серйозним і розповсюдженим **проявом ксернофобії вважається расизм**. Расизм – переконання в тому, що одна раса за своєю природою краща, ніж інша.

Виражається в почуттях неприязні, ворожості, агресії, страху, ненависті представників європеїдної раси до негроїдної. І навпаки, протилежним поняттям є чорний расизм (або блекізм), тобто ненависть до представників білої раси та перевага чорної раси.

Упереджене, вороже ставлення до представника певного народу, яке не засновується на раціональних міркуваннях (наприклад, військовий конфлікт з певною країною, яку той представляє) та, найголовніше, індивідуальних його рисах називають **етнофобією**. У деяких випадках людина проявляє етнофобію у відношенні до свого власного народу.

Різновидами етнофобії є шовінізм – проголошення однієї нації головнішою над іншими. Проявляється, як правило, у формі неповаги і принизливого ставлення народу однієї держави до народу іншої держави (вважаються більш слабкими, менш розвиненими тощо). На відміну від націоналізму, де діє принцип рівності всіх народів, шовінізм визнає певну націю виключною та такою, що наділена певними, особливими повноваженнями та правами.

2.4. Роль працівника поліції у недопущенні будь-яких проявів нетерпимості на ґрунті несхожості

Прояви нетолерантності, дискримінації щодо певних категорій осіб повинні виявлятися працівниками правоохоронних органів та негайно припинятися.

При цьому необхідно проводити чітке розмежування правопорушення (злочину) та правопорушення (злочину), вчиненому на ґрунті ненависті. Злочини на ґрунті нетерпимості мають більший руйнівний для суспільства ефект у порівнянні з іншими злочинами, оскільки мають специфічний психологічний вплив на потерпілих, а значить і мають більшу суспільну небезпеку.

Кримінальний кодекс України передбачає покарання за:

- порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (ст. 161);
- ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300).

Вчинення злочину з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості є кваліфікуючою ознакою в таких складах злочинів, як умисне вбивство (п. 14 ч. II ст. 115), умисне тяжке тілесне ушкодження (ч. II ст. 121), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. II ст. 122), побої і мордування (ч. II ст. 126), катування (ч. II ст. 127), погроза вбивством (ч. II ст. 129), геноцид (ст. 442),

Наряду з представниками різних етнічних груп, які проживають на одній території, є певні прошарки населення, права та свободи яких можуть бути обмежені, а ставлення суспільства або окремих його представників – нетерпиме. До них відносяться особи похилого віку, діти, жінки, особи, які мають певні вади фізичного та/або психо-інтелектуального характеру, біженці, особи без визначеного місця проживання тощо.

Реформування правоохоронних органів, зокрема, поліції, передбачає ще й запровадження та розвиток в рамках превентивно-соціальної функції і соціально-сервісної функції, надання допомоги тим, хто її потребує.

2.5. Поняття та види дискримінації. Запобігання та протидія дискримінації в Україні

Юридичні гарантії рівності та заборони дискримінації містяться й у низці нормативних актів міжнародного права, які в різні часи були ратифіковані Україною:

- Загальна декларація прав людини (ст. 1, 2 і 7);
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права;
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації;
- Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок;

- Конвенція про права інвалідів;
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, а також Протокол № 12 до неї;
- Європейська соціальна хартія (переглянута) (ч. I п. 20, 27; ст. 20; ч. V, ст. E);
- Рамкова конвенція про захист прав національних меншин (ст. 4).

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06 вересня 2012 року у ст. 1 говорить, що **дискримінація** – це ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об’єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Пряма дискримінація – будь-яке розрізнення, засноване на таких ознаках, як раса, колір, мова, релігія, громадянство або країна походження чи етнічне походження, що не має об’єктивного і розумного виправдання.

У роботі поліцейського важливо виокремити ознаки, та кваліфікують дії як дискримінаційні:

1. Чи має особа, яка скаржиться на дискримінацію, певну ознаку, за якою заборонена дискримінація?
2. Якщо встановлено, що особа чи група осіб мають ознаку, за якою заборонена дискримінація, потрібно встановити, чи була саме ця захищена ознака причиною відмінності у поводженні, яка призвела до порушення прав.
3. Оскільки пряма дискримінація є «менш прихильним ставленням [...] в аналогічній ситуації», то її встановлення завжди вимагає проведення порівняння між особою або групою осіб, які, як передбачається, через свою певну ознаку зазнали менш прихильного ставлення.

Непряма дискримінація має місце тоді, коли явно нейтральний фактор, як то вимога, критерій або практика, *не можуть бути виконані* особами, котрих об'єднують за ознаками, як то раса, колір, мова, релігія, громадянство або країна походження чи етнічне походження, або *створюють для цих осіб незручні обставини*, за винятком ситуації, коли цей фактор має об'єктивне і розумне виправдання.

Для поліцейського ключовим для визначення непрямої дискримінації є наявність певних правил, правових норм, критеріїв оцінки, стандартів тощо, які є нейтрально сформульованими, мають загальний характер і поширюються на всіх осіб або груп осіб без винятку.

Дискримінація, як негативна поведінка особи (осіб) має свій прояв і у такому виді, як утиск. Українське законодавство визначає утиск як небажану для особи та/або групи осіб поведінку, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери.

Утиск може набувати таких форм:

- 1) словесних образ, коментарів або натяків, спрямованих на приниження гідності людини через, наприклад, її колір шкіри, етнічну приналежність, стать, інвалідність, сексуальну орієнтацію тощо;
- 2) образливих сексистських, гомофобних, антисемітських тощо жартів, анекдотів;
- 3) публічного (зокрема в межах спільного робочого простору) поширення сексистських, ксенофобних, гомофобних та інших печатних або графічних матеріалів (постерів, листівок, брошур тощо);
- 4) образливих жестів сексистського або ксенофобного характеру;
- 5) ігнорування, ізоляції або сегрегації через стать, етнічну належність, сексуальну орієнтацію тощо;
- 6) актів фізичної агресії та насильства.

Дискримінаційні дії можуть мати і непрямий характер, як то підбурювання однієї особи іншої для вчинення дій дискримінаційного характеру.

Кваліфікувати дію як підбурювання можна за наявності таких ознак:

1) має місце надання вказівок, інструкцій або виголошення закликів щодо дискримінації певної особи або групи осіб за їхніми ознаками, за якими заборонена дискримінація;

2) вказівки, інструкції або заклики можуть поширюватися публічно, тобто в присутності інших людей, або адресуватися лише конкретним людям, які, як передбачається, мають їх виконувати;

3) вказівки, інструкції або заклики можуть поширюватися в письмовій або усній формі, а також можуть підбурювати до дискримінації безпосередньо (наприклад, пряма, директивна вказівка) або опосередковано (наприклад, розповсюдження друкованих або аудіовізуальних матеріалів, які за змістом є дискримінаційними);

4) надання вказівок, інструкцій або виголошення закликів до дискримінації здійснюється особою, яка безпосередньо не вчиняє дискримінаційних дій або вдається до дискримінаційної бездіяльності.

Важливо пам'ятати, що згідно із законом, підбурювання до дискримінації є самостійною формою дискримінації.

Тому при розгляді питання про притягнення до відповідальності за підбурювання не важливо, чи призвели відповідні вказівки або заклики до дискримінації у будь-якій іншій формі (напр., пряма дискримінація, утиск тощо), чи ні.

Інші види дискримінації – віктимізація та сегрегація

Приклади проявів віктимізації:

1) необґрунтоване звільнення особи, яка подала скаргу на дискримінацію до керівництва організації, органу державної влади або місцевого самоврядування, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або суду;

2) утиск особи, яка подала скаргу на дискримінацію, у т.ч. з метою примушення такої особи до звільнення за власним бажанням;

3) необґрунтована відмова у прийнятті на роботу, просуванні по службі, невиплата заслуженої премії або вжиття інших заходів необґрунтованого «покарання» щодо особи, яка подала скаргу на дискримінацію;

4) відмова в наданні товарів або послуг, надання товарів або послуг нижчої якості особі, яка подала скаргу на дискримінацію тощо.

Особи, щодо яких законодавством забороняється віктимізація:

– осіб, які виступили або заявили про бажання виступити свідками на боці позивача при розгляді справ про дискримінацію у компетентному державному органі;

– осіб, які в законний спосіб протидіяли дискримінаційним рішенням, діям або бездіяльності з боку відповідача у справі про дискримінацію.

Сегрегація – дії фізичної або юридичної особи, спрямовані на об'єктивно необґрунтоване відокремлення однієї людини від інших на підставі певних характеристик.

Законодавство України, згідно зі ст. 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації», ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак:

- забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;
- забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- повагу до гідності кожної людини;
- забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.

Важливо розрізняти насильство за ознакою статі та гендерно-обумовлене насильство.

Насильство за однакою статі - діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи

зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті (Закон України від 08.09.2005 «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»).

Гендерно-обумовлене насильство – це насильство, яке стосується чоловіків і жінок, проте жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних, соціальних, фінансових тощо стосунків між жінками і чоловіками.

Найпоширеніша та латентна форма гендерно-обумовленого насильства – насильство у сім'ї, від якого страждають як жінки, так і діти, інші члени родини.

Наприклад, моральне та/або фінансове насильство з боку жінки, яка працює керівником підприємства, відносно чоловіка, який не працює та знаходиться на її утриманні (жінка при цьому виконує маскулінну, чоловічу, агресивну функцію, а чоловік навпаки – залежну, фемінну). Або насильство чоловіка над жінкою, яка перебуває у декретній відпустці та залежна від нього щонайменше матеріально (тут чоловік сильний, агресивний, маскулінний, а жінка слабка, залежна, фемінна). Це приклади того, що жертвами можуть бути представники обох статей, а причиною – та чи інша соціальна роль кривдника та жертви.

В цьому випадку роль поліції є особливо важливою, бо жінки бояться скаржитися та давати свідчення на своїх чоловіків через загрозу ескалації насильства з їх боку не тільки по відношенню до самої жінки, а й по відношенню до дітей. В той же час, чоловіки-жертвам соромно заявити про насильницькі дії щодо них з боку жінок. Латентність також обумовлена тим, що якщо жертви особи похилого віку або особи з інвалідністю, вони часто самі фізично та/або розумово неспроможні звернутися за допомогою. Слід зауважити, що насильство у сім'ї має не лише форму фізичних образ, а й моральний, матеріальний тиск, погрози тощо.

Зважаючи, що основною функцією поліції є захист прав і свобод громадян, безперечним є необхідність звернення особливої уваги на діяльність поліцейського в сфері протидії та боротьби із дискримінацією за будь-якими її проявами. Принципово важливо, щоб поліцейські уникали дискримінаційних дій та висловлювань не лише під час роботи із представниками громади, а і у власному професійному середовищі.

III. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА

3.1. Поняття та завдання професійної етики

Професійна етика – це кодекс правил, що визначає поведінку спеціаліста у службовій обстановці, норм, які відповідають існуючим законам та відомчим нормативним документам, професійним знанням, стосункам у колективі, глибокому усвідомленню моральної відповідальності за виконання професійних обов’язків.

Істотне місце в системі чинників займає мораль (моральність), що є змістовною основою моральної культури.

Мораль – це сукупність загальновизнаних моделей поведінки людей гуманістичного спрямування у вигляді односторонніх обов’язків, які встановлюються і реалізуються шляхом особистого ціннісного світосприйняття, оцінки та визначення своїх обов’язків стосовно всіх явищ матеріального світу.

Моральні почуття – це духовне джерело кожної людини, його двигун, природна невід’ємна якість.

Моральний обов’язок – це додатковий обов’язок, який усвідомлюється не через правовий обов’язок (угоду) не порушувати право іншої особи на життя, а через накладений на себе особою обов’язок створити додаткові і не передбачені правовою угодою певні умови для реалізації права на життя іншої особи.

Наприклад, людина бере на себе односторонній обов’язок піклуватися про сироту без будь-якої правової угоди із зацікавленими суб’єктами. В той же час, ця угода може мати правовий характер із взаємними правами і обов’язками між державою і особою.

Моральні норми і принципи виникають, розповсюджуються і підтримуються у суспільстві шляхом усвідомлення людьми внутрішньої потреби до вчинення добра. Певні моделі такої поведінки стають загальновизнаними і відповідно оцінюваними.

3.2. Професійна етика поліцейського. Вираження основних принципів і стандартів професійної етики у правоохоронній діяльності

В діяльності правоохоронців моральні норми відіграють не менш важливе значення ніж правові. Можна навіть стверджувати, що реалізація правових норм обов'язково передбачає аналіз юридичного факту через відповідну етичну систему.

Професійна етика поліцейського – це не тільки сукупність певних моделей поведінки у тих чи інших професійно-значущих випадках. Професійна етика поліцейського – це певний спосіб і стиль життя, особисті переконання, життєва позиція і власна відповідальність.

Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 1179 від 09 листопада 2016 р. були затверджені Правила етичної поведінки

Правила етичної поведінки поліцейських є узагальненим зібранням професійно-етичних вимог щодо правил поведінки поліцейських та спрямовані на забезпечення служіння поліції суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку на засадах етики та загальнолюдських цінностей.

Відповідно до цього документу під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен:

- неухильно дотримуватися положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського;
- професійно виконувати свої службові обов'язки, діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що визначені законодавством;
- поважати і не порушувати права та свободи людини;
- у кожному окремому випадку обирати той захід з-поміж заходів, передбачених законодавством України, застосування якого призведе до настання найменш негативних наслідків;
- неухильно дотримуватись антикорупційного законодавства України;
- виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну

приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку;

- поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи в населення повагу до поліції і готовність співпрацювати;

- контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову поведінку;

- мати охайний зовнішній вигляд, бути у встановленій формі одягу;

- дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики;

- зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків;

- інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді.

Під час виконання службових обов'язків поліцейському заборонено:

- сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;

- допускати будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками;

- використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність, висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження в політичних або особистих цілях;

- розголошувати та використовувати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків, у тому числі після припинення служби в поліції, крім випадків, визначених законом;

– знімати з однострою чи приховувати нагрудний знак (жетон), а також будь-яким іншим чином перешкоджати прочитанню інформації на ньому або фіксуванню за допомогою технічних засобів, крім випадків, коли поліцейський виконує службові обов'язки в режимі секретності в установленому законодавством України порядку;

– перебувати на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння, вживати тютюнові вироби під час безпосереднього виконання службових обов'язків і в невстановленому місці.

Необхідно звернути увагу на поведження працівника поліції із затриманою особою.

1) Поліцейський не має права обмежувати свободу людини, крім як на підставах та в порядку, визначених законом.

2) Поліцейський зобов'язаний пояснити затриманій особі зрозумілою для неї мовою підстави для затримання та права затриманої особи, надати можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника, а також повідомити про факт затримання третій особі, яку повинна обрати затримана особа.

3) Поліцейський повинен забезпечити затриманому надання медичної допомоги за необхідності.

4) Поліцейський не повинен піддавати катуванню затриманих осіб, допускати жорстоке, нелюдське або таке, що принижує людську гідність, ставлення до них.

5) Поліцейський повинен забезпечити людське ставлення та повагу до затриманої особи.

6) Поліцейський може застосувати заходи поліцейського примусу до затриманої особи лише у передбачених законом випадках, з дотриманням вимог законності, необхідності, пропорційності та ефективності заходу.

Незалежно від посади чи звання у відносинах із населенням поліцейський зобов'язаний: бути тактовним та доброзичливим; висловлювати вимоги чи зауваження, що стосуються особи, у ввічливій та переконливій формі; надати можливість особі висловити власну думку; до всіх потерпілих від злочинів або інших правопорушень проявляти повагу, охороняти їх безпеку та право на невтручання в особисте життя.

За будь-яких обставин і відносно будь-якої людини як у робочий, так і в неробочий час поліцейський зобов'язаний дотримуватися норм професійної етики.

При зверненні до особи поліцейському заборонено бути зверхнім, погрожувати, іронізувати, використовувати ненормативну лексику.

Поліцейський повинен бути коректним та не повинен допускати застосування насильства чи інших негативних дій щодо членів суспільства, а також, незважаючи на провокації, повинен *залишатися об'єктивним*.

З метою зменшення кількості випадків застосування поліцейських заходів примусу поліцейський повинен проявляти розсудливість, відкритість, почуття справедливості, володіти комунікативними навичками (переконання, ведення переговорів тощо), а в необхідних випадках мати керівні та організаційні якості.

Керівник органу (підрозділу) поліції повинен:

- бути прикладом дотримання Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, професійно-етичних вимог, основних принципів професійної діяльності та правил поведінки поліцейських, визначених цими Правилами, а також вимагати їх дотримання від підлеглих;
- відповідати за віддані (видані) розпорядження (доручення) і накази, наслідки їх реалізації, відповідність їх законодавству України;
- об'єктивно оцінювати виконання службових обов'язків підлеглими, а в разі порушення норм законодавства України або недотримання вимог Правил етичної поведінки поліцейських – ініціювати притягнення їх до відповідальності згідно із законодавством України;
- заохочувати етичну поведінку;
- запобігати виникненню конфлікту інтересів у діяльності підлеглих, а в разі виникнення – сприяти його оперативному вирішенню.

Керівник органу (підрозділу) поліції не має права:

- перекладати свою відповідальність на підлеглих;

- використовувати службове становище в особистих інтересах або інтересах третіх осіб;
- проявляти зарозумілість, грубість, некоректність стосовно підлеглих.

Також треба звернути увагу на те, що 7 жовтня 2018 р. набрав чинності новий Дисциплінарний статут Національної поліції України.

Закон України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» від 15 березня 2018 р.

У Законі визначені повноваження поліцейських та їх керівників, види заохочень, дисциплінарних стягнень, а також порядок їх оскарження.

Відповідно до ст. 15 Закону проведення службових розслідувань за фактом порушення поліцейським службової дисципліни здійснюють дисциплінарні комісії, до складу яких можуть входити представники громадськості, які мають бездоганну репутацію, високі професійні та моральні якості.

Відповідно до ст. 18 Закону під час проведення службового розслідування *поліцейський має право на захист*, що полягає в наданні йому можливості надавати письмові пояснення щодо обставин вчинення дисциплінарного проступку та докази правомірності своїх дій.

Також поліцейський має право користуватися правничою допомогою. Зокрема, представником поліцейського може бути адвокат, повноваження якого підтверджені копією свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордером та копією договору із представником.

Окрім цього в Статуті закріплено поняття «службова дисципліна», яка окрім загальних обов'язків поліцейського, визначених ст. 18 Закону «Про Національну поліцію», зобов'язує дотримуватися правил носіння однострою та знаків розрізнення.

Естетичною складовою професійної діяльності поліцейського є його зовнішній вигляд

Так, постановою Кабінету Міністрів України № 823 від 30 вересня 2015 р. «Про однострій поліцейських» затверджено опис і зразки предметів однострою поліцейських.

Згідно ч. 2 ст. 20 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейські мають єдиний однострій. Поліцейський отримує однострій

безоплатно. На однострої поліцейського розміщується нагрудний знак із чітким зазначенням його спеціального жетона. Поліцейські мають дотримуватись правил носіння однострою.

Поліцейському заборонено знімати з однострою чи приховувати нагрудний знак, а також будь-яким іншим чином перешкоджати прочитанню інформації на ньому або фіксуванню її за допомогою технічних засобів.

Поліцейський, який виконує функції в цивільному одязі, зобов'язаний мати при собі нагрудний знак, крім випадків, коли наявність нагрудного знака перешкоджає проведенню негласної слідчої (розшукової) дії.

У поліцейських підрозділів спеціального призначення номер нагрудного знаку додатково зазначається на однострої і на шоломі таким чином, щоб його було можливо прочитати або зафіксувати за допомогою технічних засобів, крім випадків, коли такі поліцейські відповідно до рішень уповноважених осіб поліції виконують завдання в режимі секретності.

Відповідно до Правил носіння однострою поліцейських, затверджених наказом МВС України № 718 від 19 серпня 2017 р.:

1) Поліцейські повинні носити однострій, що відповідає зразкам і описам, затвердженим у встановленому законодавством України порядку, у суворій відповідності із цими Правилами. Вони зобов'язані бережно ставитися до отриманого однострою, вживати заходів для запобігання пошкодженню. Однострій має бути чистим, ретельно припасованим та застебнутим.

2) Повсякденна та спеціальна форми одягу підлягають носінню під час виконання службових обов'язків, на заняттях, а також у позаслужбовий час. При цьому повсякденна форма одягу носить з орденськими стрічками і стрічками медалей на планках, нагрудними знаками.

3) Предмети однострою мають бути встановлених зразків, чистими і випрасуваними. Брюки парадно-вихідної та повсякденної форм одягу повинні мати поздовжні складки. На решті предметів заправувати складки не дозволяється. Клапани кишень пальта зимового, плаща, кітеля, куртки та брюк мають бути назовні, знаки розрізнення правильно та охайно пришиті (прикріплені).

4) Під час виконання службових обов'язків на однострої обов'язково розмішуються знімні планшети із написом «ПОЛІЦІЯ» та/або інші планшети (беджі) для ідентифікації особи як поліцейського.

Поліцейському забороняється:

- носіння предметів однострою, державних нагород, відзнак та інших нагрудних знаків, не передбачених чинним законодавством України;
- одночасне носіння предметів різних видів однострою та предметів однострою різних кольорів, крім випадків, передбачених цими Правилами;
- носіння однострою разом із предметами цивільного одягу, крім випадків, передбачених цими Правилами;
- носіння забруднених, вицвілих, не випрасуваних, пошкоджених та зношених предметів однострою;
- перебувати поза межами будівель без головного убору;
- носіння предметів однострою без знаків розрізнення та планшетів для ідентифікації особи як поліцейського;
- носіння сумок (рюкзаків, пакетів) та парасольок яскравих кольорів.

Взуття до парадно-вихідної та повсякденної форм одягу має бути:

- класичної конструкції, закритого типу в носочній та п'яточній частинах;
- виготовлене із гладкої шкіри чорного кольору (крім замші, лакової шкіри);
- без перфорації та додаткового оздоблення;
- зручним та комфортним для виконання службових обов'язків;
- ретельно вичищене, з підошвою в бездоганному стані;
- шкарпетки мають бути чорного кольору.

5) Поліцейським-жінкам під час носіння спідниці дозволяється носити колготи (панчохи) тілесного або чорного кольору до парадно-вихідної та повсякденної форм одягу. Забороняється носіння колгот (панчох) яскравих кольорів або з візерунками;

6) Шапку-маску літню та шапку-маску зимову дозволяється носити тільки при виконанні спеціальних завдань (операцій).

Перехід на літню або зимову форму одягу визначається наказом Голови Національної поліції України або особи, яка виконує його обов'язки. При переході на літню або зимову форму одягу керівництво органів (підрозділів, установ, закладів) поліції проводить стройові огляди, на яких перевіряється зовнішній вигляд поліцейських.

3.3. Морально-професійна деформація в поліції: причини та шляхи попередження

Діяльність поліцейського сприяє розвитку як позитивних (витримка, спокій, дисциплінованість, вміння знайти підхід до людей і встановити з ними контакт, широкий кругозір і т.д.), так і негативних (байдужість до людей, їх долі, переживанням, інтересам, зайва підозрілість, грубість, кар'єризм та ін.) якостей.

Причини професійної деформації поліцейського класифікуються на об'єктивні і суб'єктивні.

Об'єктивні – наявність владних повноважень і елементів примусу; детальна правова регламентація; постійне спілкування з обвинуваченими (підозрюваними), недобросовісними потерпілими та свідками (вони дають завідомо неправдиві показання або відмовляються від дачі показань); дефіцит часу і перевантаження; помилкова корпоративність, що приводить до захисту «честі мундира» на шкоду суспільним інтересам; часте виникнення конфліктних ситуацій; протидія зацікавлених осіб; психічні та фізичні перевантаження; недоліки в організації управління юридичною діяльністю, несприятливі побутові умови та ін.

Суб'єктивні – перевтома, низький професійний рівень, завищена самооцінка, розгубленість, відсутність уміння і навичок контролювати свою поведінку, позиція власної винятковості, кар'єризм, відсутність самокритичності, «емоційне» вигорання, пасивність при виконанні службових обов'язків, скептичне ставлення до таких моральних понять як честь, борг, совість, невідповідність та ін.

Результатом професійної деформації можуть бути зміни психофізіологічних і характерологічних якостей поліцейського. Він стає запальним, дратівливим, нестриманим і т.д.

Але професійна деформація – не обов'язкова ознака поліцейської діяльності, її появу можна попередити. Тут важливу роль відіграє система

професійно-психологічної підготовки, процесуально регламентованого контролю, правильна організація праці, вмiле чергування праці i відпочинку, а також встановлення стійкого сприятливого морально-психологічного клімату в колективі, ставлення до людини як до вищої цінності, поважаючи та захищаючи її права, свободи. Якщо дотримуватися правил етичної поведінки, забезпечити поліцейським високу професійну адаптивність, то це слугуватиме перешкодою виникнення професійної деформації.

IV. ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ЕТИЧНЕ СПІЛКУВАННЯ

4.1. Поняття ділового спілкування

Спілкування – складний процес взаємодії між людьми, що полягає в обміні інформацією пізнавального або афективно-оцінного характеру, а також у сприйнятті й розумінні партнерами один одного. Ділове спілкування виникає між людьми, які мають лише формальні міжособистісні стосунки (співробітники, керівники, підлеглі, службові особи та громадяни), при цьому статуси партнерів чітко визначені, існують норми поведінки й правила.

До особливостей ділового спілкування працівника поліції належить:

- протікання в режимі права і правовідносин;
- зумовленість субординацією і статутами.
- контакт зі складними людьми;
- обмеженість часу;
- значний обсяг і різноманітність завдань;
- контакт «на відстані»;
- напруженість, конфліктність, протиборство.

У спілкуванні можна виділити: зміст, мету та засоби:

1) Мета спілкування відповідає на запитання «Заради чого людина вступає у спілкування?».

2) Зміст спілкування – це інформація, яка у контактах передається від одного суб'єкта іншому.

3) Засоби спілкування – це способи кодування, передачі, переробки й розшифровки інформації, що передається в процесі спілкування від одного суб'єкта до іншого.

Ефекти міжособистісного сприйняття

Ефект	Зміст
Ефект ореолу	Поширення загального оцінного першого враження про людину на сприйняття її окремих вчинків і особистісних якостей. Варіанти: а) позитивна оцінна упередженість; б) негативна оцінна упередженість
Ефект первинності	При сприйнятті незнайомої людини перша інформація про неї виявляється найбільш значущою. Перше враження виникає в перші 15–20 с спілкування
Ефект новизни	При сприйнятті знайомої людини остання, тобто більш нова, інформація про неї виявляється й найбільш значущою
Ефект Барнума	Схильність приймати за чисту монету опис або загальні оцінки своєї особистості, якщо вони представлені у науковому, магічному або ритуальному контексті
Ефект бумеранга	1. Схильність людини протидіяти сильному тиску ззовні, в чому б він не виявлявся, оскільки будь-який тиск з боку іншої людини сприймається як замах на право вільного вибору. 2. У деяких випадках вплив джерел інформації на аудиторію або окремих осіб дає результат, зворотний очікуваному, за умови: – підірваної довіри до джерела інформації; – інформація не відповідає умовам, що змінилися; – комунікатор викликає ворожість
Ефект краю	Із пропонованих суб'єктові сигналів ті, що перебувають на початку й наприкінці, запам'ятовуються швидше, ніж ті, що перебувають посередині
Ефект проекції	Неусвідомлене приписування іншим людям неприйнятних власних відчуттів, бажань, думок, якостей. («Злодій кожного підозрює»; «злодій свої двері замикає»; «клятвoporушник не вірить клятвам»). Дратівливі, агресивні люди часто приписують ці якості іншим, завидючі бачать в інших прояви заздрості («що посилено заперечуєш, тим неодмінно володієш сам»)

Ефект поблажливості	Некритичність в оцінці іншої людини: надмірна доброзичливість, щедрість
------------------------	--

Формування першого враження про людину

Механізм	Перше враження (образ)
Стереотипізація: – схильність сприймати людей схематично, спираючись на свій колишній досвід, без роздумів та врахування реальності. При цьому людина сприймається як представник певної соціальної групи, і їй автоматично приписуються типові якості представників цієї групи. Стереотипи: – професійні (вчителі – повчальні, бухгалтери – педантичні, продавці – обманщики; професори – непрактичні); – національні (французи – легковажні, естонці – повільні, німці – педантичні, італійці – ексцентричні тощо); – вікові (молодь – легковажна, старі люди – образливі, буркотливі, люблять повчати) й ін.	Залежить від: – особливостей сприймаючого (з урахуванням його уявлень і суджень про людей, світ, про себе, спогадів, планів на майбутнє, світогляду в цілому); – розуміння ситуації спілкування (у реальних умовах необхідно не лише знати, як людина поводить себе взагалі, а як вона поведеться в даній ситуації, чого від неї можна чекати в конкретних умовах, за конкретних цілей, завдань, бажань, за даного контексту); – особливостей сприйманого, зокрема його самопрезентації партнерові по спілкуванню

Типові помилки першого враження

Фактор переваги	Фактор привабливості	Фактор ставлення до нас
Людина, яка перевершує спостерігача за одним важливим параметром, оцінюється ним вище й	Якщо людина нам подобається (зовні), то ми схильні її переоцінювати за особистісними якостями; і навпаки,	Ті люди, які до нас добре ставляться, здаються нам значно кращими за тих, хто ставиться до нас погано

за іншими значущими параметрами	непривабливих людей ми схильні недооцінювати в цілому	
---------------------------------	---	--

Психологічними механізмами сприйняття і розуміння у процесі міжособистісного спілкування є *ідентифікація, емпатія і рефлексія*

Механізми сприйняття знайомих людей		
Ідентифікація	Емпатія	Рефлексія
Ототожнення себе з іншою людиною – постановка себе на місце іншої людини і визначення, як би я діяв у подібних ситуаціях	Емоційне розуміння людиною людини – емоційне співчуття іншій людині, емоційний відгук на її переживання	Усвідомлення діючим індивідом того, як він сприймається партнером по спілкуванню

4.2. Характеристика засобів і комунікації

Мова поліцейського має бути:

- грамотною, доступною, зрозумілою в смислових висловлюваннях послідовністю, логічно злагодженою у викладенні, переконливою, аргументованою з посиланням на різні факти, правові норми;
- відповідною морально-етичним нормам поведінки;
- з широким діапазоном емоційних засобів впливу – від підкреслено нейтральних мовних форм до емоційно виразних висловлювань, які супроводжуються невербальними формами і засобами впливу;
- висловлення повинне містити рівно стільки інформації, скільки потрібно для досягнення поточних цілей спілкування;
- висловлення повинне бути за можливістю правдивим;
- висловлення повинне відповідати предмету розмови;

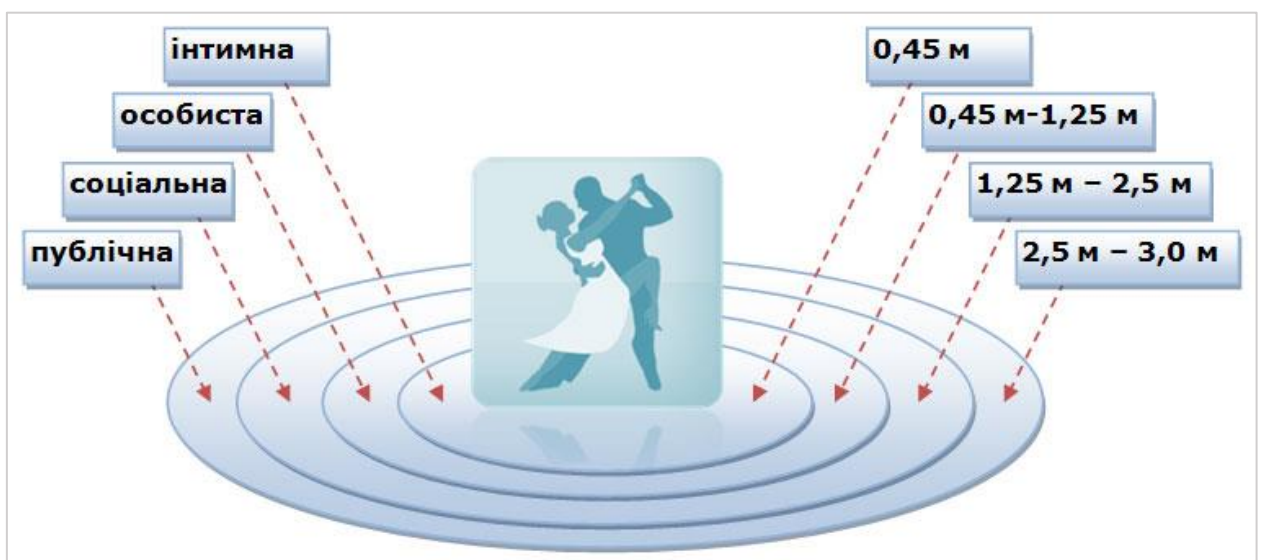
– висловлення повинне бути зрозумілим; необхідно уникати незрозумілих виразів, неоднозначності, непотрібної багатослівності.

«Втрата інформації» відбувається наступним чином: задумано 100 % – (фільтр межі уяви) – набуло словесної форми (активний мовний фільтр) – висловлено 80 % – (мовний бар'єр словникових запасів співбесідників) – почуто 70 % – (фільтр уяви і бажання) – зрозуміло 60 % – (фільтр обсягу запам'ятовування) – залишилося в пам'яті 24 % інформації.

Прийоми активного слухання:

- дивитися співбесіднику в очі;
- слухати його «всім тілом»;
- сконцентрувати увагу на тому, про що йде мова;
- робити позначки;
- не перебивати без необхідності;
- ніколи не закінчувати речення замість іншої людини;
- уникати поспішних висновків;
- намагатися зрозуміти не тільки смисл слів, але й почуття співбесідника;
- відповідати;
- уникати різких, категоричних суджень;
- задавати питання;
- задавати питання по суті;
- не задавати водночас занадто багато питань;
- робити паузу перед відповіддю.

Мал. 4.1. Зони спілкування людини

Невербальні засоби спілкування:

Міміка – рухи м'язів обличчя. Міміка – дзеркало душі: якщо обличчя нерухоме або невидиме, – втрачається до 10–15 % інформації.

Жести – різноманітні рухи руками й головою. Жести можна охарактеризувати з точки зору їх кількісних ознак та якісних (конкретного значення). Доведено, що кількість та інтенсивність жестикуляції підвищується при: емоційному збудженні людини; бажанні досягти більш повного розуміння між партнерами, якщо воно утруднено.

Поза – це положення людського тіла, типове для даної культури, елементарна одиниця просторової поведінки людини.

Специфічна знакова система в комунікативному процесі – це «**контакт очей**», що має місце у візуальному спілкуванні.

Візуальний контакт свідчить про схильність до спілкування. Якщо на нас дивляться мало, то ми маємо всі підстави вважати, що до нас або до того, що ми говоримо і робимо, ставляться погано, а якщо надто багато, то це або рід виклику нам, або гарне до нас ставлення. (В середньому час візуального контакту складає від 1/3 до 2/3 часу розмови).

Важливо:

- 1) Найбільш красномовними є жести, що не усвідомлюються людиною.
- 2) При розмові на неприємну тему, чуючи неприємне питання, людина буде відхилятися / робити крок назад та навпаки.
- 3) Будь-які жести сприймаються в комплексі. Людина може перехрещувати руки через низьку температуру. Ваші здогадки потрібно перевіряти.
- 4) Жестикуляція може бути зумовлена культурними особливостями людини (звичка, традиції).

Вербальні ознаки нещирості

№	Ознака нещирості	Психологічна інтерпретація
1	Суперечність висловлювань іншій інформації, яку зібрано з даного питання. Суперечність усередині самої інформації	Брехню важко продумати у всіх деталях, тому брехун запам'ятовує те, що вважає найважливішим серед осмислених ним обставин, деякі з них у процесі підготовки до брехні взагалі не

- осмислюються. До того ж брехня носить ланцюговий характер: одна породжує іншу, що ускладнює процес її запам'ятовування. Основний прийом виявлення – уточнюючі питання з опорою на деталізацію фактів
- 2 Невизначеність, неконкретність відомостей, які містяться в дезінформації
- Те, що НЕ було пережито, поверхово закріплюється у пам'яті або швидше забувається (хоча і обдумувалося під час підготовки брехні). Відсутність реальної діяльності, яка б включала так чи інакше описувані факти і події, робить викладання брехні позбавленим активного компонента (у тому числі і на граматичному рівні)
- 3 Надмірна точність опису подій (особливо – віддалених у часі)
- Наслідок завчання інформації, яка заздалегідь підготовлена
- 4 Збіг у найменших деталях повідомлень декількох опитуваних
- Якщо декілька осіб спостерігали одну і ту ж саму подію, звичайно вони не дають їй однакових описів. Причини: індивідуально-психологічні відмінності людей, відмінності у психічному стані в момент розгортання події, в ступені активної включеності в подію, в точках спостереження за подією, в селективності уваги і сприйняття
- 5 Відсутність в описі несуттєвих подробиць та деталей (з урахуванням природного для людини стилю викладання та інтелектуальних особливостей)
- Минуле, що вигадано, є пасивним, штучним, не справжнім. Внаслідок цього зникають несуттєві додатки і те, що типове для даної людини за реального переживання подібних подій
- 6 Різне (не аргументоване нічим, крім бажання збрехати) пояснення одних і тих самих подій на різних етапах спілкування
- Часто трансформація пояснень викликана забуванням людиною деталей своїх минулих вигаданих пояснень, що спонукає її давати нову інтерпретацію подіям

7 Виключно позитивна інформація про себе і відсутність найменших сумнівів у трактуванні подій (не обумовлена відповідними особливостями особистості) 8 Наполегливе, неодноразове ініціативне повторення будь-яких тверджень (не обумовлене нейтральними причинами) 9 Обмовки в ході спілкування	Правдивість людини, як правило, поширюється і на викладання того, що може її невігідно характеризувати (можливе часткове маскування «негативу»). Правдиві люди зазвичай не приховують і сумніви, що виникають у них при поясненні деяких фактів Східна мудрість наголошує: «Ти сказав мені перший раз – і я повірив. Ти повторив – і я взяв під сумнів. Ти сказав утретє – і я зрозумів, що ти брешеш»
10 Не типові для даної людини (з урахуванням рівня її загального розвитку та освіти) висловлювання, терміни і фразеологічні звороти	Мимовільне повідомлення вірогідної інформації як наслідок конфліктного суперництва у свідомості людини правдивих та нещирих варіантів пояснення або опису події
11 Збіднення емоційного фону висловлювань, або його неадекватність особистісному сенсу подій (нарочита емоційність)	Свідчення завчання інформації, яка, можливо, підготовлена іншою людиною
12 Недоречні неодноразові посилення на свою добропорядність, незацікавленість	Наслідок відсутності реальних емоцій у момент розгортання реальної події Надмірна демонстрація подібних добродісностей викликає сумнів у правдивості інформації

Невербальні ознаки брехні і нещирості:

- асиметрія лівої та правої половини (усмішки, наприклад);
- усмішка без підйому нижніх повік;
- «бігаючий» погляд;

- посилене моргання;
- жест «прикривання рота рукою»;
- жест «рука до обличчя»;
- жест «доторкання до носа»;
- жест «потирання очей»;
- жест «відтягування коміра»;
- форсування звука;
- постійне покашлювання;
- заїкання (у порівнянні з пересічними ситуаціями);
- поява мовних недоліків;
- напруження губ, покусування їх;
- зміна кольору обличчя;
- нахил тулуба назад («відхід») та інші.

Мал. 4.2. Жести, що вказують на нещирість

Для виявлення нещирості можливо використовувати техніку контрольних питань:

1) Постановка декількох контрольних питань, на які найбільш ймовірна відповідь «так», потім питань, на які високо ймовірна відповідь «ні». При цьому фіксуються невербальні реакції людини. При постановці основних питань оцінюється відповідність визначених невербальних характеристик змісту відповідей.

2) Уточнення та деталізація обставин, умов, властивостей, дій тощо, у викладенні яких підозрюється неточність. Від людини вимагають максимально докладного опису.

3) Постановка неочікуваних, провокаційних питань, які спрямовані на виявлення інформації, що ймовірно приховується.

4) Просьба декілька разів розповісти про те, що викликає інтерес у поліцейського. При аналізі цієї інформації важливим є збіг (або його відсутність) різних частин різних розповідей.

4.3. Конфлікт та маніпуляція

Конфлікт (лат. *conflictus* - зіткнення, сутичка) - зіткнення протилежних інтересів і поглядів.

Причини конфліктної ситуації:

- протилежні інтереси сторін;
- протилежні позиції сторін;
- погана комунікація між сторонами;
- емоційне напруження, яке заважає адекватно сприймати ситуацію;
- різні цінності.

Види соціально-психологічних причин конфліктів:

- *емоційні* (реакція організму на стрес, образу, розчарування, прояв поганого настрою та ін.);
- *мотиваційні* (полягають у незадоволені актуальних потреб, цілей та бажань людини);
- *оціночні* (в основі лежать особливості взаємного оцінювання та самооцінки опонентів);
- *когнітивні* (на базі протиріччя між необхідністю в інформації та її відсутністю в особистості; «...я не знаю, чому він так зробив, але результат суперечить моїм планам та дуже мені не подобається»);
- *поведінкові* (реакція на неочікувану, або очікувану – в разі наявності конфліктної установки, негативну поведінку опонента).

Стилі поведінки особистості в конфлікті:

Пристосування – людина нехтує своїми інтересами, щоб задовольнити інтереси іншого. Ви можете використовувати цей підхід, коли результат справи надзвичайно важливий для іншої людини і не дуже суттєвий для вас. Цей стиль корисний також у тих випадках, в яких ви не можете одержати перемогу, оскільки інша людина має більш високий статус і ви залежите від неї особисто чи професійно.

Цей стиль також рекомендується використовувати тоді, коли ви відчуваєте, що, поступаючи, ви небагато втрачаєте. Ви можете вдатися до такої стратегії, якщо в даний момент необхідно трохи пом'якшити ситуацію, а потім ви припускаєте повернутися до вирішення цього питання і відстояти свою позицію.

Співпраця – спільна спроба знайти рішення, яке задовольняло б вимоги обох сторін. (найконструктивніший стиль).

Стратегія поведінки в цьому випадку може бути визначена формулою «Ми разом з тобою проти проблеми». Тобто опоненти підкреслюють, що особисто не мають ворожих намірів один проти одного, а разом їм під силу вирішити проблему взаємовигідно, без поступок. Використовуючи цей стиль, ви активно берете участь у розв'язанні конфлікту і відстоюєте свої інтереси, проте намагаєтесь при цьому співробітничати з іншою людиною.

Цей стиль особливо ефективний, коли сторони мають різні приховані інтереси. Для успішного використання стилю співробітництва необхідно затратити немало часу та сил на пошук прихованих інтересів і можливостей для розробки способу задоволення щирих бажань обох сторін.

Уникання – людина намагається не займатися конфліктом. Шляхом уникання можна відкласти справу на кращий час. Цей стиль реалізується у вигляді, коли ви не відстоюєте свої права, не співробітнічаєте з опонентом для знаходження рішення або вирішення проблеми, просто ухиляєтесь від участі в конфлікті.

Ви можете використовувати цей стиль, коли проблема не настільки важлива для вас, коли ви не хочете витратити сили на її вирішення чи коли ви відчуваєте, що знаходитесь в безнадійному становищі. Цей стиль рекомендується, також у тих випадках, коли ви відчуваєте себе неправим і

передчуваєте правоту іншої людини чи коли ця людина має велику владу відносно вас.

Компроміс – це часткове задоволення обох сторін. В основі компромісу лежать взаємні поступки, стратегія поведінки може бути визначена формулою «Ти – мені, я – тобі». Ви небагато поступаєтесь у своїх інтересах, щоб задовольнити їх частково, й інша сторона робить те ж саме. Іншими словами, ви сходитеся на частковому задоволенні свого бажання і частковому виконанні бажання іншої людини. Ви робите це, обмінюючись поступками і зважуючи усе для розробки компромісного рішення, що влаштувало б обох.

Суперництво – людина намагається задовольнити свої інтереси за рахунок іншого. Суперництво може означати «стати на захист своїх прав», якщо людина переконана, що вона права. Людина, котра використовує стиль конкуренції, дуже активна і воліє йти до розв'язання конфлікту своїм власним шляхом. Вона не дуже зацікавлена у співробітництві з іншими людьми, але здатна на вольові рішення, на боротьбу за перемогу.

Це може бути ефективним стилем у наступних випадках:

- ви маєте значну владу;
- ви знаєте, що ваше рішення чи підхід у даній ситуації правильні, і ви маєте можливість наполягати на них.

При аналізі конфлікту керівник повинен:

а) відрізнити безпосередній привід конфліктного зіткнення від його причини, яка нерідко маскується учасниками конфліктної ситуації. Це особливо важливо, якщо в основі конфліктної ситуації між колегами лежить непримиренність одних до порушення норм поведінки іншими;

б) з'ясувати суб'єктивні мотиви вступу людей у конфлікт. Для цього необхідно знати життєвий шлях працівників, особливо в останній період, їх погляди і переконання, основні інтереси і запити;

в) визначити спрямованість конкретних дій учасників конфліктної ситуації. У засобах, використовуваних ними, відбиваються мотиви участі людини в конфліктній ситуації;

г) визначити «ділову (об'єктивну) зону» конфліктної ситуації. Важливо встановити, якою мірою предмет неврегульованої розбіжності стосується умов роботи, системи організації і оплати праці в колективі, а якою – особливостей ділових і особистих взаємин конфліктуючих осіб. Це дозволяє одночасно і встановити характер міжособистісного конфлікту, і частково локалізувати його сферу.

Маніпуляція – приховане управління людиною супротив її волі, що приносить ініціатору односторонні переваги.

Прояви маніпуляцій у спілкуванні:

- брехня;
- неповна передача інформації;
- перекручування фактів ;
- вживання певних словесних формул, які відволікають увагу іншої сторони.

4.4. Етичне спілкування поліцейського

Норми професійної етики вимагають від поліцейського:

- поводитися доброзичливо і відкрито, уважно і ввічливо, співпрацювати з громадянами;
- постійно контролювати свою поведінку, почуття і емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на службові рішення, уміти передбачати наслідки своїх вчинків і дій;
- поводитись з усіма категоріями громадян однаково коректно;
- виявляти повагу та увагу.

Поліцейський зобов'язаний:

- пояснити правопорушнику, якщо дозволяє обстановка, у тактовній і переконливій формі причину його затримання;

- висловлювати думки коротко і ясно, виключаючи можливість помилкового або двозначного їх розуміння громадянами, яких вони стосуються;
- зберігати витримку і гідність, контролювати свій емоційний стан, своїм виглядом і діями демонструвати впевненість і спокій;
- виявляти емоційно-психологічну стійкість при провокації правопорушниками конфліктної ситуації, не дозволяти втягнути себе в конфлікт, уживати всіх можливих заходів щодо його вирішення і припинення;
- уживати всіх можливих заходів для встановлення психологічного контакту з очевидцями та свідками, залишаючись водночас принциповим, рішучим та авторитетним представником державної влади;
- утримуватись від жорстких дій і різких висловлювань щодо правопорушника.

Поліцейському необхідно:

- починати службове спілкування з привітання, утримуючись від рукостискання; представитися, назвати посаду, спеціальне звання, прізвище, коротко повідомити мету і причину звернення, на прохання громадянина пред'явити службове посвідчення;
- висловлювати свої зауваження та вимоги в коректній і переконливій формі, якщо потрібно, спокійно, без роздратування повторити і роз'яснити зміст сказаного;
- вислухати пояснення або питання громадянина уважно, не перебиваючи, виявляючи доброзичливість і повагу до співрозмовника;
- ставитися з повагою до громадян, перш за все до людей похилого віку, ветеранів, інвалідів, надавати їм необхідну допомогу;
- бути уважним до жінок і дітей.

При спілкуванні з громадянами поліцейський повинен виявляти витримку і бути готовим:

- до неадекватної поведінки з їх боку, у тому числі до прояву агресії і вчинення опору;
- до надання їм першої медичної допомоги (у тому числі направлення до закладу охорони здоров'я).

У спілкуванні з громадянами з боку поліцейського неприпустимі:

- будь-які висловлювання і дії дискримінаційного характеру за ознаками статі, віку, раси, національності, мови, громадянства, соціального, майнового або сімейного стану, політичної чи релігійної належності;
- надмірний тон, грубість, некоректність зауваження, пред’явлення неправомірних, незаслужених звинувачень;
- погрози, образливі вирази або репліки;
- суперечки, дискусії та дії, що перешкоджають нормальному спілкуванню або провокують протиправну поведінку;
- необґрунтовані перевірки документів.

Поліцейському не слід сприймати на свій рахунок образливих зауважень, недоречних жартів, глузувань, висловлених на вулицях і в громадських місцях.

V. СТРЕС. СТРЕСОСТІЙКІСТЬ

5.1. Поняття стресу. Види та ознаки стресу

Стрес - сукупність неспецифічних адаптаційних (нормальних) реакцій організму на вплив різних несприятливих факторів-стресорів (фізичних або психологічних), що порушує його гомеостаз, а також відповідний стан організму в цілому.

Стадії стресу

Стадія 1. Тривога. На цій стадії організм зіштовхується з різноманітними екстремальними факторами середовища й намагається пристосуватися до них. При цьому опір організму спочатку знижується («фаза шоку»), а потім вмикаються захисні механізми («фаза протитоку»).

Стадія 2. Резистентність (адаптація, опір). На цій стадії відбувається адаптація до нових умов за рахунок напруги функціонуючих систем організму. Спостерігається сильне фізіологічне збудження, стійке відображення дії стресора.

Стадія 3. Виснаження. Якщо стресор продовжує діяти тривалий час, відбувається виснаження ресурсів організму і зрив систем адаптації, знижується опір. Виявляється неспроможність дій захисних систем та зростання порушень узгодженості життєвих функцій.

Види стресу:

- еустрес (викликаний позитивними подіями, або той, що дозволяє мобілізуватись та ефективно працювати) та дистрес (викликаний негативними подіями, або той, що зменшує наші можливості);
- реальний (є реальна небезпека для людини, приклади: швидка їзда, агресивна поведінка фанатів, робота на висоті та ін.) та фантомний стрес (небезпека уявна, приклади: страх перед важливою розмовою, негативне уявлення про своє майбутнє та ін.);
- короткостроковий – повсякденний стрес, викликаний малозначними ситуаціями (приклади: сварка із керівником, запізнення на

роботу, пляма на сорочці, сексуальні відносини, швидка їзда на автомобілі, вечірка із друзями; період адаптації: швидкий, середньої тривалості);

– критичний – стрес, викликаний критичними життєвими ситуаціями. (приклади: травма, загибель близького, розлучення, народження дитини, зміна роботи, закінчення навчання, одруження; період адаптації: довгий, може потребувати значних змін в житті);

– хронічний – довготривалий стрес, що продовжує діяти на людину. (приклади: складна ситуація на роботі, тривалий конфлікт у сім'ї, переживання та спогади травматичних подій; період адаптації: довгий, потребує значних змін в житті, ставленні до стрес-факторів, допомоги спеціаліста).

Загальні ознаки перебування в стані стресу:

- підвищення артеріального тиску;
- підвищення рівня адреналіну в крові;
- гормональні зміни та розлади сну, уваги, пам'яті, втомлюваність;
- збільшення частоти серцебиття;
- тремор кінцівок, апатія;
- спазми травного тракту;
- підвищене потовиділення.

Зовнішні ознаки стресу:

З боку емоційної сфери:

- раптові зміни емоції;
- сильні емоційні стани;
- або повна відсутність емоцій (апатія).

Щоб зменшити стрес потрібно:

- описати свій стан (Я відчуваю смуток через те, що...);
- отримати підтримку в почуттях;
- використовувати позитивні емоції, гумор, іронію;
- приділити увагу поточній ситуації.

З боку розумової сфери:

- погіршення пам'яті;
- погіршення мислення, особливо планування;
- погіршення уваги та швидкості реакції.

Щоб зменшити стрес потрібно:

- навантажувати розумову сферу;
- використовувати психологічні техніки щодо пригадування та покращення гнучкості мислення.

З боку тіла:

- тремтіння кінцівок;
- спазми;
- почервоніння, збліднення;
- надмірна напруженість/розслабленість м'язів;
- надмірна рухова активність (постійний рух, намагання щось робити).

Щоб зменшити стрес потрібно:

- напружити / розслабити м'язи (Дивись Вправу М'язова релаксація);
- зробити легкий масаж напруженої ділянки тіла, похлопати по плечах, сильно стиснути руки;
- намочити обличчя або потилицю;
- попити води / гарячого чаю, гарячої їжі;
- виконати певну дію, допомогти у виконанні завдання (зробити каву, перенести меблі, виміряти відстань між двома автомобілями тощо).

Вплив алкоголю на організм під час дії стресу є негативним.

- навантаження на внутрішні органи. Замість зниження гормонів стресу (адреналіну та норадреналіну) організм «перетравлює» алкоголь;
- соціальний фактор. Систематичне використання алкоголю як засобу зняття стресу збільшує ризик насильства, агресії щодо отчужених;
- алкоголь діє на нейрони головного мозку, зменшує здатність до навчання.

5.2. Посттравматичний синдром

Посттравматичний стресовий розлад звичайно розвивається через якийсь час після травми, через не менш 1 місяця після травми, і має тривалість більше 4-х тижнів.

Посттравматичний стрес може спостерігатися не тільки в безпосередніх учасників події, але й у членів їхніх родин, знайомих, свідків, а також персоналу спецслужб (пожежні, медики, правоохоронні органи й тощо).

Посттравматичний синдром (ПТСР) – важкий психічний стан, що виникає в результаті одиничної або повторюваних психотравмуючих ситуацій.

Викликати ПТСР можуть:

- бойові дії;
- природні катастрофи;
- автомобільні та інші техногенні аварії;
- терористичні акти;
- смерть близької людини;
- напад;
- сексуальне або фізичне насилля;
- інша подія, що викликає відчуття безпорадності та безнадійності.
- застосування зброї на враження;
- спостереження за сценами важкого насильства, смерті, важкими травмами;
- втрата колеги.

Ознаки ПТСР:

- загострена пильність (постійне очікування небезпеки, нападу);
- агресивність (будь-які, навіть незначні проблеми на роботі або в повсякденному житті вирішуються з позиції сили);
- немотивовані напади люті;
- значна тяга до алкоголю;
- паніка, тремтіння через голосні звуки;
- депресія (відчуття відсутності сенсу життя, життя – чорна діра, в якому немає за що триматись);

- думки про самогубство;
- почуття провини за те, що людина вижила, а колега – ні;
- травмуюча подія переживається знову й знову (flashback);
- намагання уникати всього, що може бути пов'язане з травмою;
- неспроможність згадати важливі епізоди отримання травми, ситуації, в якій вона була отримана;
- зниження цікавості до тих речей, що колись були цікаві;
- почуття відсторонення, відчуження від інших, відчуття самотності
- зниження емоційності;
- постійна роздратованість, лють;
- зниження сексуального бажання;
- постійна м'язова напруга;
- розлади сну.

Дослідження свідчать про те, що тривалість проявів симптомів ПТСР може бути від одного тижня до 30 і більше років.

Симптоми ПТСР згодом можуть ставати більш чітко вираженими, проявляючись іноді на тлі загального зовнішнього благополуччя.

По даним учених, до 80 % пацієнтів з ПТСР мають щонайменше один додатковий психіатричний діагноз: особистісні порушення (40-60 %), алкогольну або наркотичну залежність (60-80 %), тривожні розлади (30-60%), афективні розлади (26-65 %), антисоціальне особистісний розлад (31 %) .

5.3. Основні методи профілактики стресових розладів

Існує три групи способів подолання стресу:

- психологічні – аутогенне тренування, саморегуляція, самонавіювання, медитація, раціональна терапія тощо;
- фізичні – лазня, масаж, спорт, рефлексотерапія;
- біохімічні – ліки, фітотерапія.

Розрізняють також два напрямки в подоланні стресу:

- профілактичний – посилення захисних сил організму, зміна ставлення до психотравмуючих переживань, розвиток позитивного мислення;

– терапевтичний – нейтралізація стресу, що вже виник, шляхом цілеспрямованого впливу на його тілесні та емоційні прояви.

Як першу самодопомогу під час гострих стресових реакцій пропонують застосувати такі засоби:

- не приймати рішень, а також не втілювати їх у життя (винятковими є ситуації, коли мова йде про спасіння життя, стихійні лиха, аварії) в ситуації дистресу;
- заспокоїтись та зачекати деякий час (прислухатись до поради порахувати до десяти);
- впорядкувати своє дихання (повільно вдихнути носом та на деякий час затримати дихання; видих робити також повільно через ніс, сконцентрувати свою увагу на відчуттях, пов'язаних зі своїм диханням);
- побути на самоті;
- промокнути лоб, руки холодною водою;
- випити стакан води, сконцентрувавши свою увагу на відчутті, коли вода буде текти по горлу;
- випрямитися, поставити ноги на ширину пліч, зробити нахил вперед, розслабити шию, голову, руки. Вдихнути глибше, слідкувати за своїм диханням. Робити так протягом 2–3 хвилин, потім повільно випрямитися.
- подивитися навколо; розглянути навколишні предмети з різних позицій;
- знайти маленький предмет (листок, гілку, камінчик) та уважно розглянути його, сконцентрувати увагу на предметі протягом трьох-чотирьох хвилин, подумки описати його форму, колір, структуру.

Психологічні способи подолання стресу:

Психічна саморегуляція – це регулювання свого психоемоційного стану впливом людини самої на себе з допомогою уявних образів, керування м'язовим тонусом, диханням. Прийоми саморегуляції можуть бути застосовані: для заспокоєння, короточасного відпочинку і зняття нервових перенавантажень; для мобілізації емоційно-вольової сфери; для усунення своїх недоліків, викоренення негативних звичок; для корекції своєї поведінки у взаємовідносинах із оточуючими.

Самонавіювання – процес навіювання, адресований самому собі. Самонавіювання сприяє підвищенню рівня саморегуляції, що дозволяє суб'єкту викликати в себе ті або інші відчуття, керувати процесами уваги, пам'яті, емоційними та соматичними реакціями.

Аутогенне тренування – активне самонавіювання із застосуванням психологічних прийомів (формул), спрямованих на зміну тону м'язів.

Для оволодіння аутотренінгом треба навчитися:

- керувати тонусом скелетних м'язів (подумки розслабляти їх, а якщо потрібно, то і максимально напружувати м'язи тіла);
- створювати потрібний емоційний стан (використовуючи м'язове розслаблення, за допомогою думок, звернених до себе, створювати стан душевної рівноваги і фізичного спокою);
- впливати на функцію вегетативної нервової системи через відновлення в пам'яті образних уявлень, пов'язаних із раніше пережитими та емоційно забарвленими відчуттями;
- керувати увагою (концентрувати увагу на бажаному, відволікати і звужувати її коло, коли необхідно розслабитися або заснути).

Вищий рівень аутотренінгу передбачає застосування властивостей людської психіки з метою зміни реакції організму на ті чи інші подразники зовнішнього середовища.

Більшість вправ перейняті із системи йогів та практики психоаналізу. Основу складає аутогенна медитація, методика, яка може бути використана для профілактики стресових станів.

Медитація є станом, в якому досягається найвищий ступінь концентрації або ж повна розосередженість уваги. У випадку розосередженості уваги повністю знімається стресовий стан.

Способи релаксації:

- фізичний відпочинок;
- приємна музика, улюблені справи, хобі,;
- спілкування з друзями за інтересами;

- фізичні вправи, масаж;
- теплі напої, тепла ванна;
- дихальні вправи і аромотерапія;
- прогулянка свіжим повітрям;
- спостереження, аутотренінг і медитація.

Метод міорелаксації за Джекобсоном:

- долоні: руки на підлокітники (максимально стисніть кулаки);
- руки: витягніть вперед, пальці максимально широко розставлені (дотягніться до протилежної стіни);
- плечі: дотягніться плечима до вух;
- груди-спина: спробуйте перехрестити лопатки;
- стопи: дотягніться пальцями стоп до середини гомілки;
- гомілка-стегно: носки ніг фіксовані, п'яти піднімаються;
- верхня третина обличчя: наморщіть лоба (зробіть здивований вигляд);
- середня третина обличчя: до наморщеного лобу додайте скошеність очей;
- нижня третина обличчя: «Буратіно» (відведіть куточки рота до вух), «Поцілунок» (зробіть губи хоботком та промовте : «У – ТЮ – ТЮ»)

Взаємодія із близькими:

Намагайтесь уникати важливих розмов із родиною перед, під час та після роботи. Складні розмови можуть вплинути на якість прийняття рішення.

Намагайтесь бути ненав'язливими. Не розповідайте весь час про свою роботу, навіть, якщо Вас сильно хвилює те, що з Вами відбувається. Якщо Вам дуже потрібно промовити свої почуття або набутий досвід Ви можете: переговорити із напарником, колегою, начальником, штатним психологом, або звернутись в психологічну службу (в тому числі анонімно).

Уникайте розповідей про сильні негативні події (ви опинились у край небезпечній ситуації, бачили насильство, змушені були взаємодіяти із

безхатченками тощо). Ваші близькі, почувши про такі ситуації, можуть почати ще більше переживати за Вас. Одночасно, ви можете іноді розповідати такі історії, або Ваші близькі розуміли, що Ваша робота може бути складною і небезпечною.

Розповідайте про те, що Вас справді турбує. Шукайте ті речі, які зачепили особисто Вас, замість відповіді «Все нормально».

Ви можете створити спеціальні умови, за яких Ви можете розповісти близьким про те, що відбувалось: Кожної суботи, з 6 до 7 вечора. Поясніть таку позицію вашим бажанням залишити роботу на роботі замість того, щоб тягнути все додому.

VI. ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ ТА СУСПІЛЬСТВА (Community policing)

6.1. Community policing як партнерство між поліцією та громадою

Community policing – це політика та стратегія, націлена на досягнення більш ефективного та дієвого контролю над злочинністю шляхом проактивної опори на ресурси громади. Це передбачає більшу підзвітність поліції, більшу участь громади у прийнятті рішень і більшу турботу про громадянські права та свободи.

Community policing також можна визначити як підхід, сфокусований на споживачах правоохоронних послуг (англ. customer led approach), та спрямований на встановлення партнерських відносин із громадою у превенції та виявленні злочинів, а також на зниження побоювань злочинності та підвищення якості життя.

Основи партнерства поліції та громади

ФІЛОСОФІЯ	СТРАТЕГІЯ	ТАКТИКА
широта функцій	Наголос на попередженні правопорушень	Партнерство
Персональне обслуговування, сервісний підхід	Географічна спрямованість, територіальний принцип роботи	Розв'язання проблем
Інформування громадян, відкритість і прозорість у побудові відносин	Оперативна гнучкість, вчасність і повнота реагування	Позитивна взаємодія

Ідея «Community Policing» вперше була реалізована в США у 80-х роках ХХ сторіччя. Співробітники поліції дійшли висновку, що зменшення кількості піших патрулів на місцевому рівні, зупинення неформальних контактів між

населенням та поліцією негативно впливає на якість забезпечення публічного порядку, профілактику правопорушень та рівень довіри громадян до правоохоронних органів в цілому.

Community Policing – це підхід у щоденній роботі поліції, побудований на принципах постійної комунікації, де:

- поліція та місцева громада відчувають спільну відповідальність за безпеку;
- поліція реагує на місцеві потреби й вимоги, які визначає громада;
- взаємодія і комунікація між населенням і поліцією є ефективною і приносить результати;
- застосовується індивідуальний підхід до вирішення місцевих проблем у взаємодії з населенням та відповідальними органами влади;
- співпраця спрямована на попередження правопорушень і наявний спільний план превентивної діяльності.

СоР – це не ізольована програма або ж окреме поліцейське управління чи відділок, а підхід у щоденній роботі поліції!

**COMMUNITY POLICING
ВИКОНУЄ ТАКІ ЗАВДАННЯ:**

Покращення якості життя людей.

1

Підвищення якості послуг, що надаються поліцією людям.

2

Попередження злочинності.

3

Розбудова взаємної довіри між населенням і поліцією.

4

5 Заохочення людей до участі в житті місцевих громад.

6 Забезпечення більшої видимості роботи поліції.

7 Посилення соціальної відповідальності.

6.2. Обґрунтування необхідності застосування моделі Community policing¹

¹ Використані матеріали програми «Права людини та правосуддя» МФ «Відродження»

Переваги Community Policing для мешканців громад:

- 1) Вони зможуть повідомляти поліції про проблеми у сфері безпеки та спільно з поліцією шукати рішення для їх подолання.
- 2) Місцева поліція у плануванні роботи буде враховувати думку населення з питань безпеки, а на підставі цієї інформації формуватимуться місцеві програми із підвищення захищеності та безпеки території.
- 3) Запровадження інноваційних платформ комунікації з населенням (онлайн-платформи, створення «карт злочинності» (crime mapping), тематичні зустрічі, спільні ініціативи тощо) допоможе мешканцям швидше отримувати реакцію на свої звернення та ефективніше вирішувати проблеми з безпекою.
- 4) За рахунок більш тісної комунікації та взаємодії між населенням і поліцією збільшиться рівень поінформованості людей про те, що робить поліція, яка її роль, права, обов'язки, здобутки.
- 5) Зосередження уваги на причинах злочинів дозволить завчасно попереджати їх.
- 6) Громада зможе контролювати діяльність поліції, отримувати актуальну інформацію про стан правопорядку за місцем проживання.
- 7) Критерієм оцінки роботи поліції стане те, як поліція вирішує проблеми у сфері забезпечення прав і свобод громадян, визначені населенням. При цьому саму оцінку також даватимуть представники громад, органів місцевого самоврядування, незалежні експерти.

Переваги Community Policing для місцевої влади:

- 1) Відповідальна місцева влада завжди зацікавлена у забезпеченні правопорядку на своїй території. Адже від рівня безпеки в громаді залежить і добробут людей, від швидкого й ефективного реагування на злочини – їхня захищеність, а від превентивної роботи – менша кількість правопорушень і злочинів в майбутньому.
- 2) Безпека в місті, селі, селищі є спільною відповідальністю і поліції, і місцевої влади, і мешканців. Місцева влада відповідає за забезпечення добробуту, освітлення території в темну пору доби, ремонт доріг та пішохідних доріжок, аварійних будинків тощо. Саме тому їхня роль у розвитку Community Policing дуже важлива.

3) Community Policing дозволяє фокусувати діяльність поліції на важливих для населення аспектах безпеки в місті (наприклад, наркоманія, квартирні крадіжки та ін.) та домовитися, як їх краще вирішити.

4) Місцева влада спільно з мешканцями може визначити небезпечні для людей ділянки в місті, селі, селищі та краще зрозуміти потреби в безпеці.

5) Місцева влада може відповідати на запити людей щодо підвищення рівня безпеки конкретними діями, через що довіра до неї зростатиме.

6) Безпечна територія приваблює для інвестиційних проєктів, а це дає можливість залучити зовнішні кошти для розбудови міст і селищ.

7) Чим безпечніше місто чи село, тим воно комфортніше для туристів, які забезпечать додатковий дохід для громади.

Переваги Community Policing для органів Національної поліції:

Сучасна поліція у своїй роботі орієнтується на потреби місцевої громади. Закон України «Про Національну поліцію» визначає необхідність взаємодії поліції і населення на засадах партнерства. Для чого ж були прийняті ці норми і навіщо самій поліції треба розвивати взаємодію з громадою?

1) Завдяки залученню населення поліція зможе ефективніше запобігати новим правопорушенням. Як наслідок, поменшає роботи, пов'язаної із реагуванням на вчинені правопорушення і розслідуванням скоєних злочинів.

2) Співпраця з активними мешканцями дозволить заручитись підтримкою громади і будувати довіру між поліцейськими та мешканцями.

3) Вирішення проблем, які турбують громаду, сприяє формуванню позитивного іміджу поліції.

4) Співпрацюючи з громадою, поліція має можливість підвищувати обізнаність мешканців про свою роботу (наприклад, про межі компетенції поліцейських або про альтернативні шляхи вирішення проблем). Це дозволить в подальшому зменшити навантаження на патрульну поліцію.

6.3. Організація діяльності громадських формувань із забезпечення публічної безпеки та порядку. Інститут волонтерства

Забезпечення безпеки та публічного порядку, вирішення проблеми профілактики правопорушень вимагає посилення активізації діяльності

суспільства, оскільки ці завдання неможливо вирішити силами лише органів поліції.

В Україні серед усього переліку інституцій громадянського суспільства найбільш активними в контексті реалізації правоохоронної функції держави є громадські формування правоохоронної спрямованості (або громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону), діяльність яких врегульована Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону»² (далі – громадські формування).

У яких організаційних формах створюються громадські формування?

Громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону можуть бути створені як:

- зведені загони громадських формувань;

² Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 № 1835-III

- спеціалізовані загони (групи) сприяння Національній поліції та Державній прикордонній службі України;
- асоціації громадських формувань тощо.

Який порядок створення громадських формувань?

Громадські формування створюються на добровільних засадах за місцем роботи, навчання або проживання громадян.

Рішення про створення громадських формувань **приймається на зборах (конференціях) громадян**. На збори можуть бути запрошені представники трудових колективів, навчальних закладів, правоохоронних органів, підрозділів Державної прикордонної служби України та громадськості. Громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону **створюються у складі не менше ніж 10 осіб**.

Громадське формування діє на основі положення (статуту) про нього.

Положення (статут) узгоджується з керівництвом відповідного територіального органу Національної поліції, підрозділу Державної прикордонної служби України, а також виконавчого органу ради, на території якої діятиме це громадське формування.

Як здійснюється реєстрація громадських формувань?

Громадське формування набуває статусу юридичної особи з дати його державної реєстрації в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань».

Для реєстрації громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону **подаються:**

- рішення про його створення, підтримане відповідним органом Національної поліції чи підрозділом Державної прикордонної служби України;
- узгоджене з цими органами положення (статут);
- інформація про склад керівного органу;
- список членів формування.

Згідно, статті 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» **суб'єктом державної реєстрації**, вищезазначених формувань є виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська та Севастопольська міські,

районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, нотаріуси, акредитовані суб'єкти.

Як припиняється діяльність громадських формувань?

Діяльність громадського формування може бути припинена шляхом примусового розпуску або саморозпуску.

У разі порушення громадським формуванням вимог чинного законодавства щодо його діяльності за заявою реєструючого органу його діяльність може бути заборонена за рішенням суду у встановленому законом порядку.

Суд розглядає заяву реєструючого органу про заборону діяльності громадського формування і приймає відповідне рішення у термін до 30 днів з моменту надходження заяви до суду.

Які завдання мають громадські формування?

1) надання допомоги органам Національної поліції у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні адміністративним проступкам і злочинам;

2) інформування органів Національної поліції про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань;

3) сприяння органам Національної поліції у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань; участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх;

4) надання невідкладної допомоги особам, які потерпіли від нещасних випадків чи правопорушень;

5) участь у рятуванні людей і майна, підтриманні громадського порядку у разі стихійного лиха та інших надзвичайних обставин.

Які права та обов'язки мають члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону?

Обов'язки під час виконання обов'язків з охорони громадського порядку і державного кордону:

1) брати активну участь в охороні громадського порядку і державного кордону, припиненні адміністративних правопорушень і злочинів та запобіганні їм;

2) під час виконання обов'язків з охорони громадського порядку і державного кордону мати особисте посвідчення члена громадського формування та нарукавну пов'язку;

3) доставляти до органів Національної поліції, в підрозділи Державної прикордонної служби України, штаб громадського формування з охорони громадського порядку або громадський пункт охорони порядку, приміщення виконавчого органу селищної, сільської ради осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, з метою його припинення, якщо вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи порушника, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості скласти його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим;

4) надавати у межах наданих їм прав допомогу народним депутатам України, представникам органів державної влади та органів місцевого самоврядування у їх законній діяльності, якщо в цьому їм чиниться протидія або загрожуює небезпека з боку правопорушників.

Права під час виконання обов'язків з охорони громадського порядку і державного кордону після обов'язкового пред'явлення посвідчення:

1) вимагати від громадян додержання правопорядку, припинення адміністративних правопорушень і злочинів, додержання режиму державного кордону, в тому числі на територіях, що межують з державним кордоном, де прикордонну смугу не визначено;

2) у разі підозри у вчиненні адміністративних правопорушень і злочинів перевіряти у громадян документи, що посвідчують їх особу;

3) спільно з поліцейськими та військовослужбовцями Державної прикордонної служби України затримувати і доставляти до органу Національної поліції, підрозділу Державної прикордонної служби України, штабу громадського формування з охорони громадського порядку або громадського пункту охорони порядку осіб, які виявили злісну непокору законним вимогам члена громадського формування і не виконують вимог щодо припинення адміністративного правопорушення;

4) складати протоколи про адміністративні правопорушення;

5) входити до клубів, кінотеатрів, стадіонів, інших громадських місць і приміщень за згодою власника чи уповноваженого ним органу для

переслідування правопорушника, який переховується, або припинення адміністративних правопорушень чи злочинів;

6) у разі участі спільно з прикордонниками у пошуку порушників кордону за згодою громадян або власника підприємства, установи, та в присутності їх представників входити у будь-який час доби до житлових приміщень, на територію і в приміщення підприємств, установ, організацій та оглядати транспортні засоби;

7) у невідкладних випадках використовувати транспортні засоби, що належать підприємствам, установам, організаціям або громадянам (за їх згодою), крім транспортних засобів дипломатичних, консульських представництв іноземних держав, міжнародних організацій, транспортних засобів спеціального призначення, для доставлення до лікувальних закладів осіб, що перебувають у безпорадному стані, а також осіб, які потерпіли від нещасних випадків або правопорушень і потребують термінової медичної допомоги;

8) у разі порушення водіями Правил дорожнього руху, створення реальної загрози життю або здоров'ю громадян вживати заходів до припинення цього правопорушення, здійснювати перевірку документів у водіїв на право користування та керування транспортними засобами, а також не допускати осіб, які не мають документів або перебувають у стані сп'яніння, до подальшого керування транспортними засобами;

9) під час виконання обов'язків члена громадського формування використовувати за власним бажанням свій або інший приватний автотранспорт за згодою власника або особи, у володінні якої він перебуває;

10) застосовувати в установленому порядку заходи фізичного впливу, спеціальні засоби індивідуального захисту та самооборони.

Які основні форми і методи роботи громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону

1) спільне з поліцейськими, прикордонниками патрулювання і виставлення постів на вулицях, майданах, залізничних вокзалах, в аеропортах, морських і річкових портах, у місцях компактного проживання громадян, розташування підприємств, установ, організацій, навчальних закладів, а також у місцях можливої появи порушників кордону в межах району, що контролюється Державною прикордонною службою України;

2) проведення разом з прикордонниками огляду на маршрутах можливого руху порушників державного кордону, місць їх укриття, транспортних засобів, суміжної з державним кордоном місцевості з метою встановлення причин та умов перебування невідомих осіб;

3) участь у заходах правоохоронних органів, спрямованих на боротьбу з окремими видами правопорушень.

Хто може бути членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону?

- громадяни України, які досягли 18-річного віку, виявили бажання брати участь у зміцненні правопорядку і в охороні державного кордону
- здатні за своїми діловими, моральними якостями і станом здоров'я виконувати на добровільних засадах взяті на себе зобов'язання.

Члени громадських формувань можуть брати участь у забезпеченні правопорядку за місцем реєстрації цих об'єднань лише після проходження **відповідної правової та спеціальної підготовки в органах Національної поліції**, підрозділах Державної прикордонної служби України і одержання в органі місцевого самоврядування посвідчення члена громадського формування.

Не можуть бути членами зазначених громадських формувань особи, які порушують громадський порядок, особи, судимість з яких не знята або не погашена у встановленому законом порядку, та раніше засуджені за умисні злочини, хворі на хронічний алкоголізм і наркоманію, визнані в судовому порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, та інші особи у випадках, передбачених законами України.

Які обов'язки мають органи виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо організації діяльності громадських формувань?

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування у межах своєї компетенції спільно з органами Національної поліції та підрозділами Державної прикордонної служби України **здійснюють координацію та контроль** за діяльністю громадських формувань, **заслуховують повідомлення і звіти** керівників зазначених формувань.

Для реалізації цілей і завдань цих громадських формувань місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування мають право

вводити за рахунок коштів місцевого бюджету посади інструктора з питань роботи з цими формуваннями.

Повсякденна (оперативна) діяльність громадських формувань організовується, спрямовується і контролюється органами Національної поліції або підрозділами Державної прикордонної служби України.

Органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації мають право вирішувати питання щодо забезпечення діяльності громадських формувань, **надавати їм службові приміщення, інвентар та засоби зв'язку.**

Особливим напрямом діяльності інституцій громадянського суспільства, що набув свого надзвичайно важливого значення у 2014 р. в Україні, в контексті реалізації правоохоронної функції держави є **взаємодія волонтерських організацій та окремих волонтерів із правоохоронними органами.**

Волонтерські організації в тісній взаємодії з працівниками поліції виконують широкий спектр завдань, спрямованих на:

- патрулювання житлових масивів і селищ;
- участь у розшуку зниклих безвісти; участь у розшуку та затриманні підозрюваних у скоєнні злочину;
- спільне проведення профілактичних, просвітницьких, виховних заходів серед різних категорій населення;
- роботу з підлітками «групи ризику», безпритульними тощо.

Забезпечення довіри населення до органів поліції вимагає вжиття таких заходів:

- активізації участі органів поліції в житті населення на відповідній ділянці (вивчення потреб та проблем населення, налагодження взаємодії з представниками національних меншин з метою мінімізації виникнення конфліктів на національному або релігійному ґрунті);
- вжиття заходів швидкого реагування на повідомлення, отримані від мешканців ділянки про вчинені правопорушення або ті, що готуються. Це дозволить переконати населення в тому, що органи поліції дійсно зацікавлені в допомозі населення;

- залучення представників інших правоохоронних органів та органів державної влади і місцевого самоврядування до вирішення проблем, які турбують населення;
- залучення населення до обговорення стратегій діяльності органів поліції щодо реалізації правоохоронної функції держави, різноманітних програм протидії злочинності на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- запровадження систематичного звітування представників органів поліції населенню підвідомчої території про заходи, що були здійснені з метою підтримання належного рівня правопорядку, та отримані результати;
- інформування населення про можливі шляхи сприяння органам поліції у виконанні покладених на них обов'язків, що дозволить населенню стати дійсним партнером органів поліції у вирішенні проблем, пов'язаних з підвищенням рівня безпеки;
- вжиття заходів щодо підвищення рівня правової культури населення (в тому числі у закладах освіти, починаючи з дошкільних, оскільки саме з дитячого віку має починатися формування законослухняної поведінки, поваги до закону);
- проведення роботи з розміщення у громадських місцях, засобах масової інформації, Інтернеті інформації щодо номерів контактних телефонів регіональних підрозділів правоохоронних органів, графіків прийому громадян посадовими особами зазначених органів, номерів «телефонів довіри».

6.4. Приклади спільних проектів Національної поліції та громадськості

Ідеї спільних проектів з органами правопорядку можуть бути різними, головне, щоб вони відповідали безпековим потребам громади та були орієнтовані для різних груп населення (наприклад, молодь, літні люди, підприємці, вразливі та інші групи населення).

В українському виданні посібника «Поліцейська діяльність, орієнтована на громаду, в Європі: концепції, теорія та практика»³ міститься опис 30-ти проектів співпраці з поліцією, які виконувалися в 23 державах-членах ЄС і

³ Поліцейська діяльність, орієнтована на громаду, в Європі: концепції, теорія та практика. Серія посібників EUCPN. К. 2015. С. 76. 126 URL: http://pravo.org.ua/img/books/files/14586534582015_community_oriented_policing_in_europe.pdf (дата звернення 22.05.2019)

висувалися на отримання Європейської нагороди за попередження злочинності в 2012 році.

Вивчення цього європейського досвіду також допоможе в підготовці якісного проекту співпраці з поліцією.⁴

Ярмарок безпеки

Ярмарка безпеки – це захід, метою якого є максимальне залучення громадськості та органів правопорядку до інформування населення про проблеми та заходи безпеки.

Під час такого заходу мешканці отримують консультації з важливих для них питань, спілкуються з поліцейськими, отримують методичні матеріали та ін.

⁴ Громадськість і органи правопорядку: контроль, моніторинг, співпраця / [О. Банчук, Ю. Гаджиєва, Б. Малишев, С. Перникоза, У. Шадська]; Практичний посібник. За заг. ред. О. Банчука. К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. 75 с.

Особиста безпека літніх людей

Жертвами шахрайства часто стають найменш соціально захищена верства населення – літні люди. Тому, важливо розробити заходи щодо превенції правопорушень, які б підвищили рівень безпеки літніх громадян.

Такими ініціативами можуть бути: відвідування літніх людей з метою з'ясування проблем безпеки за місцем проживання, розповсюдження роздаткових матеріалів та проведення навчання для ознайомлення з роботою та завданнями поліції.

Також, можна провести кампанію «від дверей до дверей» для перевірки замків та ін., для захисту домівок від злочинів.

Проект «Сусідська варта»

В рамках цієї програми сусідів кварталу (району) заохочують знайомитися, створювати квартальні асоціації і обмінюватись інформацією щодо питань безпеки.

Способи комунікації можуть бути різними, наприклад, групи в соціальних мережах, телефонна лінія, особисті зустрічі тощо. Учасники повідомляють про підозрілу активність у їхньому кварталі в поліцію. Вони також попереджають одне одного, тим самим допомагають запобігти злочинам.

Перевагою такої форми взаємодії є мобілізація поінформованих громадян з метою попередження правопорушень, спільне вирішення проблем

та участь поліції.⁵ Проект вже діє у Борисполі, Рівному, Луцьку, Хмельницькому, Чернівцях, Херсоні, Полтаві та Кривому Розі.

Проект «Безпечний будинок»

Проект «Безпечний будинок» входить до єдиної стратегії розвитку системи МВС та має об'єднувати зусилля правоохоронців, місцевої влади, комітетів самоорганізації населення та об'єднань співвласників багатоквартирних будинків задля безпеки громадян.

Ця програма допомагає мешканцям багатоповерхівок самим визначитись із рівнем власної безпеки. Під час реалізації проекту учасники обстежують будівлі та оцінюють їх технічну укріпленість (освітленість, можливість доступу сторонніх осіб, наявність ґрат на вікнах першого поверху, стан прибудинкової території, безпека дитячих майданчиків, наявність відеоспостереження).

⁵ Громадськість і органи правопорядку: контроль, моніторинг, співпраця / [О. Банчук, Ю. Гаджиєва, Б. Малишев, С. Перникоза, У. Шадська]; Практичний посібник. За заг. ред. О. Банчука. К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. 75 с.

На підставі аналізу місць ризику поліцейські спільно з головами ОСББ, представниками місцевої влади та жителями усуватимуть фактори, які можуть сприяти вчиненню злочинів. Зокрема шляхом встановлення відеокамер, наближення маршрутів патрулювання, залученням додаткових сил поліції.

Проект «Молодіжна ліга майбутніх поліцейських».

В Донецькій області діє громадська організація «Молодіжна ліга майбутніх поліцейських». Її метою є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист прав і свобод, творчих здібностей, удосконалення морального, патріотичного виховання молоді, підвищення її правосвідомості, що направлене на профілактику скоєння правопорушень, бездоглядності та безпритульності, надання їм можливостей для самореалізації та підвищення їх творчої активності.

Членами організації є молодь віком від 14 до 35 років, яка має бажання сприяти чи має зацікавленість у діяльності Національної поліції, прагне до вивчення військово-спеціальної і фізичної підготовки, історичних традицій України.

Проект «Шкільний офіцер поліції»

Головним завданням проекту «Шкільний офіцер поліції» є створення безпечного середовища у загальноосвітніх навчальних закладах. Воно

реалізується через здійснення ефективної профілактики правопорушень серед учнів, застосування відновних практик задля попередження конфліктів, правопорушень та інших негативних явищ.

Українські спеціалісти разом із канадськими колегами розробили методичні рекомендації до програми «Школа і поліція» щодо проведення просвітницько-профілактичних занять з учнями 1-11 класів. В подальшому її ухвалило Міністерство освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Для участі у програмі в якості шкільних офіцерів відібрали патрульних поліцейських, які пройшли тренінг та приступили до втілення проекту.

Окремим напрямком роботи шкільних офіцерів є налагодження взаємодії з батьками. В цілому вони позитивно ставлять до шкільних офіцерів.

Проте трапляються і випадки, коли батьки, на жаль, не розуміють, що саме вони несуть повну відповідальність за здоров'я та благополуччя своєї дитини, а деякі методи виховання, що вони ними користуються, не завжди ефективні для сучасної молоді.

Проект «Тонка синя лінія»

«Тонка синя лінія» - це приклад взаємодії громади й поліції, підтримка правоохоронців з боку небайдужих громадян. Прихильники цієї концепції дотримуються головних принципів: вони не порушують закон, допомагають поліцейським у разі необхідності та з повагою ставляться до вартових правопорядку.

Так, у Києві програму «Тонка синя лінія» першим запустив ветеран війни України з Росією, засновник бренду Veterano (бізнес, заснований ветеранами АТО) Леонід Остальцев. Київський заклад Pizza Veterano першим вивісив синю стрічку і видав патрульним дисконтну картку.

За словами Остальцева, відтак копи можуть зайти до піцерії та інших ветеранських закладів і безкоштовно, або із суттєвою знижкою, випити каву або чай.

Протидія вживанню наркотиків: проект «Живи!»

Цей проект реалізується в місті Харкові та спрямований на боротьбу з наркоманією серед неповнолітніх.

Він стартував в усіх районах міста, а до його реалізації приєднуються, окрім поліцейських, активні жителі міста, представники громадських організацій, батьківських комітетів та міської адміністрації.

В рамках проекту проводяться тренінги по психології, спортивні заходи для молоді, створено єдиний штаб для збору інформації про проблемні ділянки районів і оперативного реагування на сигнали, що надходять. Крім того

представники проекту на своїх акціях «Намалюй життя» регулярно зафарбовують адреси онлайн магазинів із розповсюдження наркотиків.

VII. ВЗАЄМОДІЯ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ПРЕДСТАВНИКАМИ ЗМІ ПІД ЧАС НЕСЕННЯ СЛУЖБИ

7.1. Основні права журналістів, гарантії їх діяльності

Закон України «Про інформацію»:

Стаття 24. Заборона цензури та заборона втручання в професійну діяльність журналістів і засобів масової інформації

1. Забороняється цензура – будь-яка вимога, спрямована, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації.

Ця заборона не поширюється на випадки, коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону, а також у разі накладення судом заборони на поширення інформації.

2. Забороняються втручання у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборони на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень, крім випадків, встановлених законом.

3. Умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та/або переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику тягне за собою відповідальність згідно із законами України. Закон України «Про інформацію»

Стаття 25. Гарантії діяльності засобів масової інформації та журналістів

1. Під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом.

2. Журналіст має право безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні строки їх посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством.

3. Журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону.

4. Після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник засобу масової інформації має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом.

5. Журналіст має право поширювати підготовлені ним матеріали (фонограми, відеозаписи, письмові тексти тощо) за власним підписом (авторством) або під умовним ім'ям (псевдонімом).

6. Журналіст засобу масової інформації має право відмовитися від авторства (підпису) на матеріал, якщо його зміст після редакційної правки (редагування) суперечить його переконанням.

Стаття 29. Поширення суспільно необхідної інформації

1. Інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення.

2. Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо.

Кримінальний кодекс України (опис диспозицій злочинів):

Стаття 171. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів

– незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності;

- вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю;

- дії, передбачені частиною другою цієї статті, якщо вони були вчинені службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб.

Стаття 345-1. Погроза або насильство щодо журналіста

- погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності;

- умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності;

- умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності.

Стаття 347-1. Умисне знищення або пошкодження майна журналіста

- умисне знищення або пошкодження майна, що належить журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї, у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності;

- ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Стаття 348-1. Посягання на життя журналіста

- вбивство або замах на вбивство журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності.

7.2. Збір та оприлюднення публічної інформації

Загальні права журналістів:

- здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом;

- безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні строки їх посадовими і службовими особами, крім випадків та обмежень, визначених законодавством;

- після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник засобу масової інформації має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом.

Загальні обов'язки журналістів:

- подавати для публікації об'єктивну і достовірну інформацію;
- представлятися та пред'являти редакційне посвідчення чи інший документ, що засвідчує його належність до засобу масової інформації;
- дотримуватися встановлених суб'єктом владних повноважень правил внутрішнього трудового розпорядку, не перешкоджати діяльності його службових та посадових осіб.

Отже, працівникам поліції слід мати на увазі, що журналіст або представник ЗМІ по пред'явленні редакційного посвідчення (з акредитацією або без) чи іншого документа, що підтверджує його професійну належність або повноваження, наданого редакцією друкованого засобу масової інформації, має право на збирання та оприлюднення публічної інформації

Працівник поліції має право заборонити журналісту збирати та/чи оприлюднювати публічну інформацію) у випадках, коли шкода від оприлюднення інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні (стаття 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»), зокрема:

- коли розголошення інформації може завдати істотної шкоди інтересам національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку;
- з метою запобігання заворушенням чи злочинам;
- для охорони здоров'я населення;
- для захисту репутації або прав інших людей;

- для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно;
- для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

7.3. Взаємодія поліції з представниками ЗМІ під час здійснення правоохоронної діяльності

З метою недопущення оприлюднення даних про вчинені злочини в обсягах, які можуть зашкодити їх розкриттю та розслідуванню чи порушити права суб'єктів кримінального провадження, оперативна **інформація про резонансні злочини й події має надаватися представникам засобів масової інформації після погодження з керівництвом ГУНП** (у нічний час – із відповідальними від керівництва).

У разі вчинення протиправних дій стосовно представників засобів масової інформації, інших резонансних подій за їх участю **необхідно забезпечити негайне прибуття до місць таких подій керівництва ГУНП, представників відповідних підрозділів комунікацій з метою здійснення контролю за дотриманням прав журналістів.**

З метою попередження фактів ігнорування права журналістів на отримання інформації, створення сприятливих умов для безпеки журналістів під час виконання ними свого професійного обов'язку в місцях проведення масових заходів і надзвичайних подій, надання фахових коментарів та роз'яснень представникам ЗМІ в обов'язковому порядку **в поліції слід визначати уповноважену особу з числа керівництва підрозділів для оперативної взаємодії з журналістами безпосередньо в місцях таких подій.**

З метою спрощення доступу журналістів до відкритої інформації про діяльність підрозділів Національної поліції, попередження можливості маніпулювання кількісними та якісними показниками її роботи в поліції **необхідно підтримувати в актуальному стані тематичні рубрики зі статистичними даними та іншими відкритими інформаційними масивами на офіційних веб-сайтах підрозділів та сторінках у соціальних мережах.**

Поліції слід оперативно спростовувати поширену засобами масової інформації недостовірну, неточну та упереджену інформацію про діяльність підрозділів Національної поліції шляхом надання аргументованих відповідей редакціям ЗМІ, оприлюднення таких матеріалів на своїх офіційних веб-сайтах, сторінках у соціальних мережах, проведення брифінгів та прес-конференцій відповідних посадових осіб.

Під час організації інтерв'ю необхідно пам'ятати, що в процесі передаванні інформації можливо викривлення її змісту, до того ж відбувається її часткова втрата. **Тому поліції необхідно обов'язково домовлятися із представниками ЗМІ, які беруть інтерв'ю, про перегляд готового матеріалу згідно зі ст. 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні».** Посадова особа має право на внесення змін до свого інтерв'ю, а також взагалі заборонити його опублікування.

Взаємодія поліції з працівниками ЗМІ під час проведення масових заходів має включати:

- безперешкодне перебування журналістів у місцях проведення мітингів, демонстрацій та інших масових заходів за наявності в них посвідчень та в разі виконання ними редакційних завдань;
- надання представникам ЗМІ повної, об'єктивної та достовірної інформації (крім таємної або службового користування) щодо забезпечення публічного порядку та безпеки, безпеки дорожнього руху, обмежувальних та інших заходів, що можуть упроваджуватися під час проведення цих заходів, роз'яснення їх доцільності.

7.4. Алгоритм дій працівника Національної поліції на місці події (злочину)

На місці події працівник поліції повинен:

- підійти до журналістів, назвати себе та пред'явити посвідчення та жетон;
- перевірити наявність посвідчення журналіста (акредитацію) або його належність до засобу масової інформації, що підтверджується редакційним

або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів.

- з'ясувати наміри працівника ЗМІ та наявність у нього редакційного завдання;

- якщо на місці події є працівник прес-служби поліції або інший проінструктований працівник, саме він має коментувати та вести всі переговори з представниками ЗМІ.

Це стосується і журналістів, які працюють за тимчасовим контрактом (**т. зв. фрілансерів**) – якщо у них немає документального підтвердження належності до ЗМІ, вони користуються загальними правами громадян, що визначені чинним законодавством

Уповноважена на спілкування з журналістами особа визначає можливість надання коментарю ЗМІ та його зміст. **При цьому працівнику поліції необхідно:**

- оцінити ситуацію та визначити місце розташування журналістів та відеокамер, розмістити їх таким чином, щоб вони не заважали виконанню поліцейськими їхніх обов'язків;

- контролювати порядок пересування представників ЗМІ, щоб не допустити пошкодження, спотворення або знищення ними слідів злочину, доказів або іншої важливої інформації для виконання службових обов'язків поліцейськими;

- за можливості провести інструктаж із журналістами та представниками ЗМІ, які прибули на місце події, щоб вони не заважали працівникам поліції та мали змогу виконати свої редакційні завдання.

Усі учасники взаємодії у своїй професійній діяльності **повинні дотримуватися взаємоповаги, ввічливості та тактовності**, щоб гідно та віддано виконувати поставлені перед ними завдання, а головне – не заважати одне одному.

7.5. Розголошення відомостей про досудове розслідування

Працівник поліції може відмовити журналісту в наданні коментарю щодо подій, які відносяться до того чи іншого досудового розслідування, посилаючись на ст. 222 (недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування) КПК України.

Відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим.

Слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування у зв'язку з участю в ньому, про їхній обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, установлену законом (стаття 222 КПК України).

Лише слідчий, прокурор як уповноважені на проведення досудового розслідування особи визначають зміст і обсяг даних досудового розслідування, які можуть бути оприлюднені і стати відомими певному або невизначеному колу осіб, зокрема іншим учасникам кримінального провадження.

Відомості, що розкривають обставини приватного життя учасників кримінального судочинства, можуть бути розкриті журналістами не лише за дозволом слідчого, прокурора, а й тільки після попереднього узгодження з особами, чий обставини приватного життя можуть стати відомими стороннім особам.

У таких випадках згода учасника кримінального провадження на розголошення відомостей про його приватне життя повинна бути виражена в письмовій формі й додаватися до матеріалів провадження.

Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, передбачену ст. 387 Кримінального кодексу України

Попередження слідчим, прокурором осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування у зв'язку з участю в ньому, про нерозголошення таких відомостей без його дозволу здійснюється **шляхом відбирання письмового зобов'язання у формі підписки з роз'ясненням відповідальності**, що може настати за незаконне їх розголошення.

Дані – це відомості, зібрані в ході досудового розслідування, які відображені в протоколах та інших документах і речових доказах, що є в кримінальному провадженні;

Розголошення відомостей – це повідомлення у будь-який спосіб (безпосередньо, телефоном, у листі, шляхом публікації у пресі, по радіо, в мережі Інтернет, на телебаченні тощо) даних досудового розслідування третім особам (хоча б одній) без дозволу (всупереч забороні) слідчого, прокурора, начальника слідчого відділу (відділення);

З метою недопущення можливих обвинувачень на адресу слідчих у розголошенні даних досудового розслідування, їм забороняється давати інтерв'ю в засобах масової інформації.

7.6. Порядок взаємодії працівників Національної поліції з прес-службою та ЗМІ

Представник ЗМІ, у тому числі поліцейський – працівник підрозділу по зв'язках із громадськістю вправі надавати в ЗМІ матеріали про вчинені кримінальні правопорушення без письмового погодження зі слідчим.

У той же час слідчий не може уповноважувати представників ЗМІ на оприлюднення наданих ним відомостей.

Оскільки слідчий є суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 387 КК України (як і суддя, прокурор, працівник оперативно-розшукового органу), незалежно від того, чи брав він безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності чи досудовому

розслідуванні, він не вправі розголошувати будь-кому дані досудового розслідування.

Погодження слідчим отриманих прес-службою матеріалів щодо висвітлення вчинених злочинів, коментарів щодо резонансних подій заборонено

Матеріали можна отримувати від інших працівників поліції, які не є слідчими та працівниками оперативно-розшукового органу (наприклад, отримувати інформацію від чергової частини органу (підрозділу) поліції, брати безпосередню участь в отриманні інформації).

Крім того, **інформацію можуть надавати інші працівники поліції**, якщо вони безпосередньо не є учасниками кримінального провадження (свідками, заявниками, потерпілими, спеціалістами) **та письмово не попереджені** в установленому порядку про недопустимість розголошення даних досудового розслідування, якщо це не зашкодить інтересам кримінального провадження та не сприятиме витoku значимої інформації, яку може бути використано не в інтересах правосуддя.

Визначення оперативності та обсягу інформації, яка надається ЗМІ, потрібно здійснювати самостійно поліцейським – працівникам підрозділів по зв'язках із громадськістю (прес-центрів), у разі необхідності погоджуючи ці питання з керівником поліції. **Не дозволяється отримувати таку інформацію у слідчого**, оскільки в такому разі він буде нести відповідальність.

Якщо працівник прес-служби особисто не бере участь у кримінальному провадженні та письмово не попереджений про недопустимість розголошення його даних, на нього не можуть поширюватися вимоги вказаних положень КПК України

7.7. Проведення фото- та відеозйомки

1. Журналісти мають право відкрито проводити фото- та відеозйомку будівель міськрайвідділів, фойє та інформаційних стендів Національної поліції. Спеціальний дозвіл для цього не потрібен.

2. Цивільний кодекс України передбачає, що особи, які перебувають на масовому заході, погодились на знімання себе на фото та відео апріорі. Отже,

журналіст має право проводити фото- та відеозйомку як громадян, так і працівників Національної поліції.

3. Закон України «Про Національну поліцію» не передбачає заборону проведення фіксації (фото- та відео-) працівників Національної поліції під час виконання ними своїх службових обов'язків.

4. Працівники ЗМІ можуть проводити зйомку (фото- та відео-) у приміщеннях відділів поліції та спеціально обладнаних громадських приймальнях, але тільки в тій частині цих будівель, яка не має спеціального режиму допуску.

7.8. Обмеження доступу на визначену територію

Чи мають право журналісти виконувати професійні обов'язки на території з обмеженим доступом?

Журналіст має право збирати інформацію в місцях масових безпорядків та воєнних дій за умов:

- пред'явлення посвідчення, що підтверджує професійну належність;
- проходження спеціального інструктажу з працівниками Національної поліції перед висвітленням подій;
- відсутності предметів і речовин, що можуть становити небезпеку та бути причиною недопущення до охоронюваної зони.

Які права мають працівники Національної поліції щодо обмеження доступу осіб на певну територію?

Поліцейський уповноважений вимагати від особи (осіб) залишити визначене місце на певний строк або заборонити чи обмежити особам доступ до визначеної території або об'єктів, якщо це необхідно для забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони життя і здоров'я людей, для збереження та фіксації слідів правопорушення.

Поліцейський може обмежувати або забороняти рух транспорту і пішоходів на окремих ділянках вулиць і автомобільних доріг у разі затримання осіб відповідно до закону, під час аварій, інших надзвичайних ситуацій, якщо це необхідно для забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони життя і здоров'я людей (стаття 36 Закону України «Про Національну поліцію»).

Організація та забезпечення пропускового режиму до адміністративного будинку органу (підрозділу) поліції покладаються на начальника цього органу (підрозділу), а контроль за здійсненням пропускового режиму – на чергову службу (наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України» від 23.05.2017 № 440).

Для забезпечення належної охорони адміністративного будинку органу (підрозділу) поліції оперативний черговий зобов'язаний:

- знати плани охорони й оборони, протипожежного захисту адміністративного будинку, розташування службових приміщень та їх блокування;
- здійснювати силами добового наряду перевірки стану охорони, протипожежного захисту адміністративного будинку, справності запорів, дзвінків, сигналізації, засобів зв'язку;
- при спробі проникнення сторонніх осіб до адміністративних будинків організувати їх затримання. Про такий факт доповісти начальникові органу (підрозділу) поліції, відповідальному по цьому органу (підрозділу) поліції, до чергової частини (ситуаційного відділу) вищого рівня та діяти за їх вказівками;
- при збройному нападі на адміністративний будинок, спробі його захоплення або проникнення до службових приміщень агресивно настроєних осіб діяти відповідно до законодавства України.

VIII. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРАВИЛА ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК В ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

8.1. Організація використання службових собак. Запахи

Історія кінології в Україні бере свій початок з Російської імперії, коли кінологи почали виводити нові породи собак, створювати кінологічні клуби, вести родоводи порід з метою використання їх на полюванні.

Засновником використання службових собак у поліції вважається австрійський криміналіст Ганс Гросс. Його праця «Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции», була видана російською мовою у 1895 р. в м. Смоленську.

Розглянемо більш детально організацію використання службових собак крізь призму науки **одорологія**.

Людина живе в матеріальному середовищі, яке має таку властивість, як запах. Різні запахи потрапляють на органи нюху людини, подразнюють їх і залишають таким чином певну інформацію: про джерело запаху, його характер, інтенсивність, тривалість дії на органи сприйняття.

Деякі об'єкти мають специфічні, лише їм притаманні запахи, за якими людина може асоціативно визначити конкретний предмет, речовину чи істоту навіть не сприймаючи їх зором.

Запах – це матеріальне утворення, яке являє собою хмарку речовини, що перебуває у газоподібному стані. Усі матеріальні тіла можуть перебувати в твердому, рідкому і газоподібному станах. Тому запах є природною властивістю матеріальних тіл.

Сучасні дослідження показують, що індивідуальний запах людини визначається генетично і являється результатом обмінних функцій організму. На індивідуальний запах не впливає мікрофлора, образ життя, звички, особливості зовнішнього середовища чи професійної діяльності.

Запах створюється органічними речовинами, які людина виділяє в процесі життєдіяльності з повітрям, потом, секретом сальних залоз, сечею. Ці запахові мітки несуть інформацію про статеву належність людини, а також її функціональний, фізіологічний та емоційний стан.

Методи аналізу запаху:

- кінологічний, або біосенсорний, в якому «інструментом» слугує ніс службової собаки;
- інструментальний, при якому для аналізу використовуються спеціальні прилади, в яких фізичними і хімічними методами можливо виділити спектр пахучих речовин та представити його в графічному вигляді і виділити конкретні мітки.

Необхідно звернути увагу, що кінологічний аналіз залишається більш точним. Собаки можуть з великою точністю розпізнати запах окремої людини навіть серед родичів зі схожими характеристиками (включаючи близнюків).

Службова собака здатен розпізнати людину, яка була в приміщенні більше 10-15 хвилин, а також визначає людину по залишкам запаху на дрібних предметах, при чому наявність інших людей не заважає визначенню.

Криміналісти виділяють три компоненти індивідуального запаху:

1. Джерела власного запаху (основні) - ті, які безперервно відтворюють пахучу речовину (нафталін, бензин, вибухові, наркотичні та інші речовини, комаха, людина).
2. Носії запаху основного джерела - ті, які зберігають запах основного джерела, частиною якого вони були (частини і фізіологічні виділення джерел, що генерують запах): волосся, кров, піт, зрізи нігтів людини і т.д.
3. Носії привнесеного (чужого) запаху (запаху інших об'єктів), який виникає і зберігається на даному носії в результаті адсорбції, дифузії або конденсації (знаряддя злочину зі слідами запаху злочинця, носії слідів рук, ніг людини, його особисті речі та ін.).

Час збереження запахів:

- свіжі (виявлені протягом години з моменту вчинення злочину);
- нормальні (виявлені в період від 1-3 годин з моменту вчинення злочину);
- старі (виявлені від 3-х годин з моменту вчинення злочину).

ПРИКЛАД:

Кров, піт, частинки шкіри і волосся можуть зберігати запах десятки років.

Тривалий час зберігають запах й індивідуальні речі (одяг та взуття зберігають запах власника декілька місяців).

Взагалі предмет, який знаходився в контакті з людиною більше 30 хвилин, може зберігати запах до двох діб.

Сліди ніг чи взуття на ґрунті або снігу – від 2-3 години до кількох діб.

Запахи добре зберігаються на пористих поверхнях, в тіні, на холоді, в закритих приміщеннях, значно гірше на гладких поверхнях, протягах або під час нагрівання.

Форми використання службових собак:

- розшук особи за запахом, що залишений на місці події (злочину);
- одорологічна вибірка;
- огляд приміщень, місцевості, транспортних засобів з метою виявлення осіб, що ховаються, знарядь злочину, слідів та інших речових доказів;
- судово-odoroлогічна експертиза (Миколаїв, Вінниця, Житомир);
- конвоювання затриманого;
- патрулювання та організація обходів території, яка охороняється;
- організація засідок для виявлення і затримання злочинця;
- пошук наркотиків, вибухових матеріалів та інших речовин.

До роботи із застосуванням службових собак **допускаються лише працівники поліції**, які пройшли кінологічну підготовку у відповідних навчальних закладах і отримали позитивні результати під час складання необхідних заліків. Право застосування собак надається кінологам, які несуть з ними службу.

З метою належного розкриття злочинів по «гарячих слідах» у Кінологічних центрах та при чергових частинах у складі слідчо-оперативних груп відділів та відділень (за можливості) організовується цілодобове

чергування кінологів з підготовленими та закріпленими за ними службовими собаками для виїзду на місця подій.

Для оперативного реагування на злочини при відділах та відділеннях поліції створюються кінологічні групи.

За вказівкою начальника органу, заступника начальника, відповідального по підрозділу або чергового чергової частини здійснюється виклик кінолога зі службовою собакою на місце скоєння злочину.

У разі виклику кінолога зі службовим собакою огляд місця події до їх прибуття не проводиться, крім випадків, за яких необхідно зберегти речові докази та інші предмети, що мають значення у справі, або в екстремальних випадках (повінь, пожежа, можлива зміна обставин, знищення слідів тощо).

Забороняється використовувати службових собак не за призначенням, не підготовлених, які втратили свої службові якості або хворі

При використанні службових собак на стаціонарних постах дорожньо-патрульної служби та контрольних постах поліції обладнується місце для їх тимчасового утримання.

Доцільність застосування службового собаки визначається кінологом разом із слідчим чи старшим слідчо-оперативної групи на підставі даних, установлених під час огляду місця події.

Давність учинення злочину та погодні умови не виключають можливості застосування службових собак.

8.2. Тактика дій кінологів при проведенні пошуку вибухових та наркотичних речовин у багажу, приміщеннях, транспортних засобах, літаках, пароплавах та на місцевості

За загальним правилом в Національній поліції, використовуються два різновиди собак:

1) розшукові собаки – для пошуку та виявлення правопорушників у вантажних транспортних засобах і вантажах, що перевозяться в них, їх переслідування, затримання, охорони та конвоювання;

2) спеціальні собаки — для пошуку та виявлення наркотичних засобів і психотропних, вибухових речовин, стрілецької зброї, боєприпасів, тощо.

Інспектори-кінологи з розшуковими собаками та спеціальними собаками можуть використовуватися з метою:

- підвищення інтенсивності та результативності огляду транспортних засобів, вантажів та багажу, протидії незаконній міграції, протидії перевезенню наркотичних засобів, психотропних, вибухових речовин, стрілецької зброї та боєприпасів, тощо;
- огляду опломбованих транспортних засобів, контейнерів та інших великогабаритних і складних вантажів;
- спільного огляду (переогляду) транспортних засобів, вантажів та багажу;
- переслідування по запахових слідах правопорушників;
- психологічного впливу на правопорушників під час локалізації конфліктних ситуацій;
- затримання, охорони та конвоювання правопорушників.

Огляду за допомогою службових собак підлягають усі транспортні засоби або вибірково залежно від наявності чи відсутності оперативної інформації про намір скоїти правопорушення на підставі аналізу та оцінки ризиків, інтенсивності руху транспортних засобів, часу їх зупинки (огляду), кількості, рівня підготовки та фізичного стану інспекторів-кінологів і службових собак.

Транспортні засоби за допомогою розшукових і спеціальних собак можуть оглядатися як ззовні (зовнішній огляд), так і всередині (внутрішній огляд).

Під час використання розшукового (спеціального) собаки він завжди повинен бути попереду інспектора-кінолога. Відстань між інспектором-кінологом і собакою мають забезпечувати сприятливі умови для роботи собаки та надійне керування.

Збороняється використовувати службових собак для огляду транспортних засобів, у яких перевозяться отруйні речовини, розчинники, окислювачі, хімічні добрива, паливно-мастильні матеріали, тварини

Під час використання на службі службовим собакам через кожні 20–30 хвилин безперервної роботи надається відпочинок на 8–10 хвилин.

Через кожні дві години їх використання їм надається додатковий відпочинок на 20–30 хвилин, під час якого службових собак напувають та вигулюють (за межами місця використання).

У разі використання собаки впродовж тривалого часу збільшується час його відпочинку. Відпочинок службового собаки після служби складає не менше 12 годин.

У разі виявлення інспектором-кінологом вибухонебезпечних предметів чи предметів зі схожими запахами забороняється їх торкатися та переміщати. Інспектор-кінолог доповідає керівникові та за його вказівкою вживає заходів щодо захисту джерела запаху та обмеження доступу до нього сторонніх осіб

Інспектори-кінологи, крім загального екіпірування, повинні додатково мати спорядження для собак:

- нашійник, короткий та довгий повід, намордник;
- одорологічний прилад та шлейку із сигнальним ліхтариком (у разі ведення пошукових дій);
- ліхтарик (у разі використання собаки в умовах обмеженої видимості);
- ключі від дверей і люків (під час огляду пасажирських вагонів);
- налобник, панчохи для захисту лап та фляжку з водою для собаки (у разі використання собаки у спеку);
- захист для службового собаки (за потреби).

У час, відведений на підготовку наряду до служби, інспектор-кінолог, крім виконання передбачених загальних заходів, оглядає службового собаку та готує його до служби.

Після повернення зі служби в підрозділ інспектор-кінолог оглядає, годує, напуває службового собаку та надає йому відпочинок, доглядає за спорядженням та приладами.

Доставка інспекторів-кінологів із службовими собаками до місць несення служби (на відстань 5 км і більше) та назад до місць постійного утримання собак здійснюється службовим автотранспортом.

8.3. Тактика дій кінологів в порядку організації і проведення пошуково-рятувальних робіт

В Україні Кінологічна служба ДСНС створюється з метою ефективного керівництва заходами щодо організації, забезпечення і проведення

Для проведення пошуково-рятувальних та інших невідкладних робіт за допомогою спеціально навчених службових собак у складі **оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України** (далі - ОРС ЦЗ) функціонує Кінологічна служба ДСНС, яка складається із 14 кінологічних підрозділів.

кінологічними підрозділами пошуково-рятувальних робіт із застосуванням спеціально навчених службових собак, організації проведення підготовки кінологічних розрахунків та утримання службових собак у кінологічних підрозділах ДСНС.⁶

Пошук постраждалих за допомогою спеціально навчених собак проводиться:

- у завалах зруйнованих будинків і споруд, що утворюються в результаті природних (землетрус, ураган, тощо), техногенних (вибухи, раптове руйнування будинків, споруд, тощо) надзвичайних ситуацій;
- при катастрофах транспортних засобів (літаки, потяги, кораблі, тощо);
- у лавинних виносках, накопиченні землі, каменів, піску від селів і обвалів;
- у природному середовищі (пошук постраждалих і зниклих у лісі, гірській місцевості, прибережних районах, тощо); на водних об'єктах.

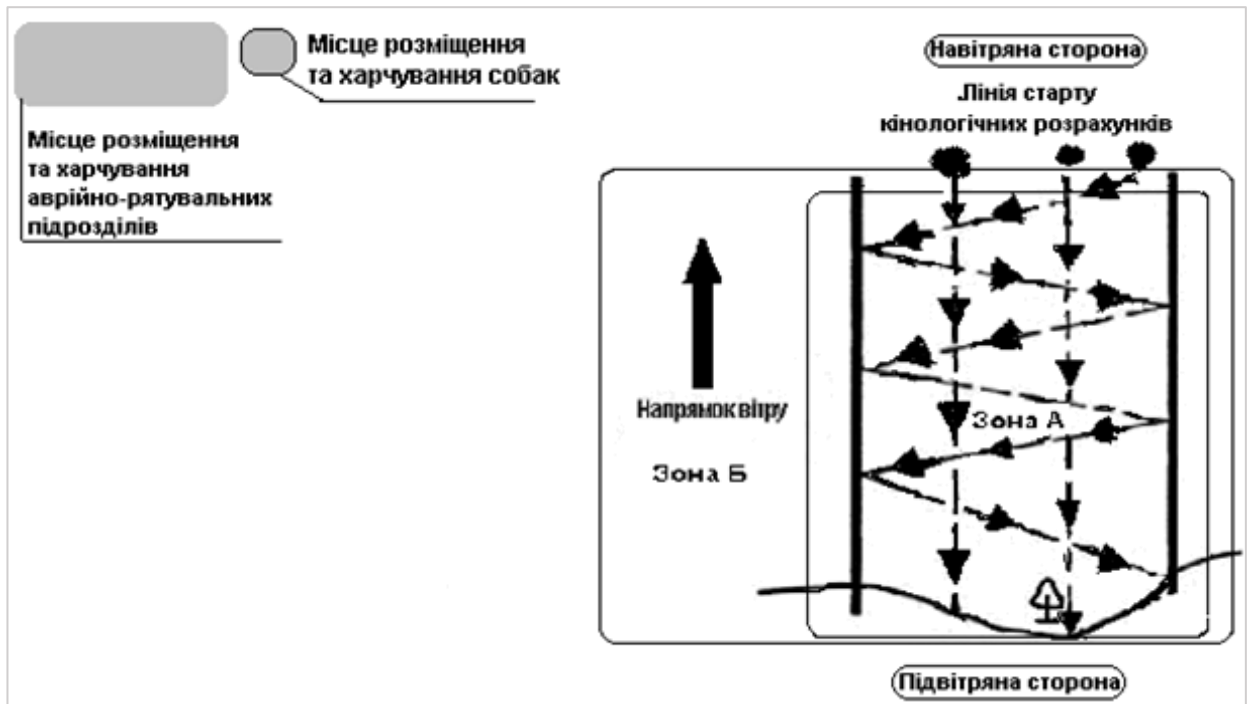
Ефективність використання тварин знижується за наявності в повітрі диму, яких-небудь пахучих речовин. Пересуваючись завалами, собаки можуть травмувати лапи, тому періодично їх потрібно виводити з зони НС для відпочинку.

⁶ Про затвердження Положення про Кінологічну службу Державної служби України з надзвичайних ситуацій: Наказ МВС України від 15.07.2016. № 675. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1293-16?lang=uk> (дата звернення 22.05.2019).

Для організації взаємодії в зоні пошуково-рятувальних робіт необхідно дотримуватися наступних правил:

- особовий склад підрозділів, техніка розташовуються з навітряної сторони поблизу зони проведення пошуково-рятувальних робіт;
- при затримці прибуття кінологів-рятувальників у зону пошуково-рятувальних робіт усі інші підрозділи, роблячи розвідку, визначають і маркують межі території, де можливе перебування постраждалих;
- з моменту входження кінологічних розрахунків на обстежувану площу (для проведення пошукових робіт) вхід інших рятувальників на неї забороняється (цей захід дозволяє запобігти появі свіжих, сильних запахів, які ускладнюють пошук постраждалих собаками).

Мал. 8.1. Схема розташування особового складу і техніки відносно місця проведення пошуково-рятувальних робіт

Засоби пошуку потерпілих з використанням спеціально навчених собак:

- 1) **човниковий пошук:** коли собака йде по ділянці зигзагами від однієї бокової границі до іншої і назад з незначним просуванням уперед, нижнім чуттям обстежуючи територію (забезпечує найбільш ретельне, надійне пророблення та рекомендується у всіх випадках, коли потерпілі можуть знаходитися на великій глибині або закриті щільною масою).

Відстань між паралельними проходами собаки може коливатися від 1,5 м до 10-15 м (при зустрічному вітрі вона може бути і більшою). Чим вона більша, тим нижча надійність обшуку, але вища швидкість);

кінолог-рятувальник рухається по уявній осьовій лінії за собакою, стежачи за його поведінкою, контролюючи його рух та випадки пропуску якої-небудь частини ділянки;

2) вільний пошук: коли собака рухається по ділянці довільно, без чіткого малюнка, орієнтуючись на повітряні потоки (собака діє нижнім і верхнім чуттям, що дозволяє йому вести досить швидко та більш ретельне обстеження території, але при цьому методі трапляються «пропуски» (ділянки не пророблено детально).

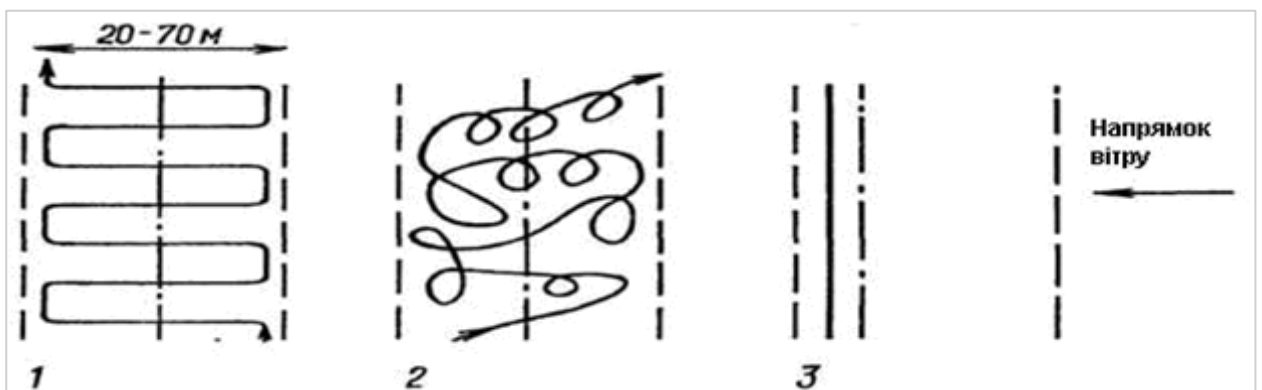
Цей спосіб ефективний для місцевості із складним рельєфом (у тому числі завалів), де виконання чіткого «човника» ускладнено);

кінолог-рятувальник не управляє ним, а лише підтримує активність пошуку, знаходячись на височині, з якої видно всю обстежувану ділянку, або іде по центру ділянки так, щоб собака знаходився попереду;

3) фронтальний пошук: коли собака рухається вздовж границі обстежуваної ділянки з навітряної сторони, пронюхуючи верхнім чуттям принесені потоком повітря запахи (дозволяє здійснити швидко обстеження великих територій, тому що верхнім чуттям собака здатен відчути запах на значно більшій відстані, ніж при роботі з опущеною головою. Однак, слабкі запахи при цьому можуть бути пропущені.

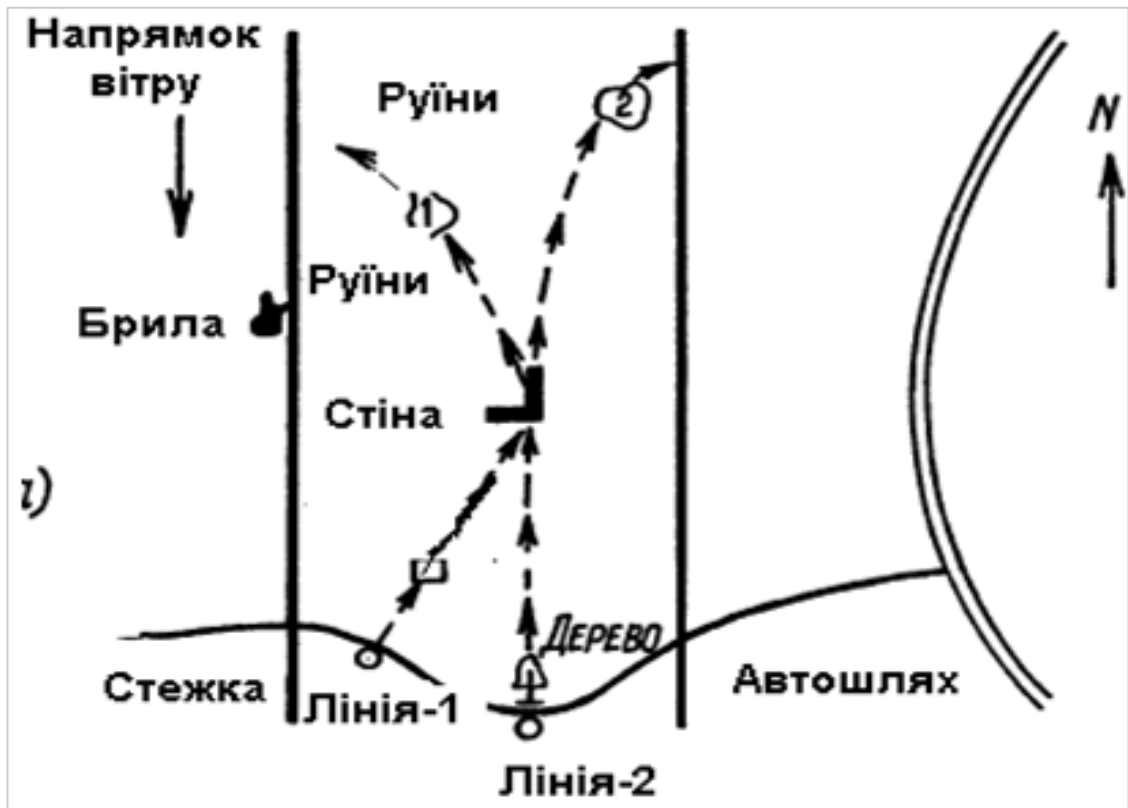
Даний спосіб можна рекомендувати для здійснення розвідки або для пошуку потерпілих на площах, де ускладнене виділення зон «А» і «Б»);

кінолог-рятувальник йде із собакою, підтримуючи його увагу.

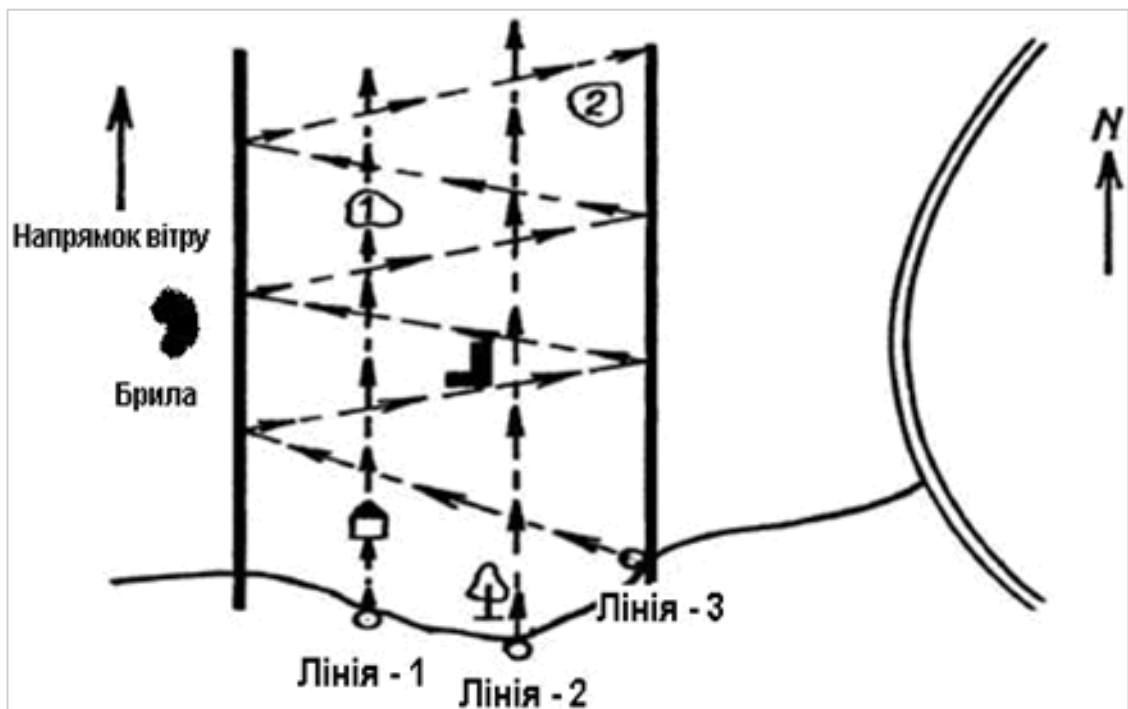

Мал. 8.2. Основні способи пошуку: 1 — човниковий; 2 — вільний; 3 — фронтальний;

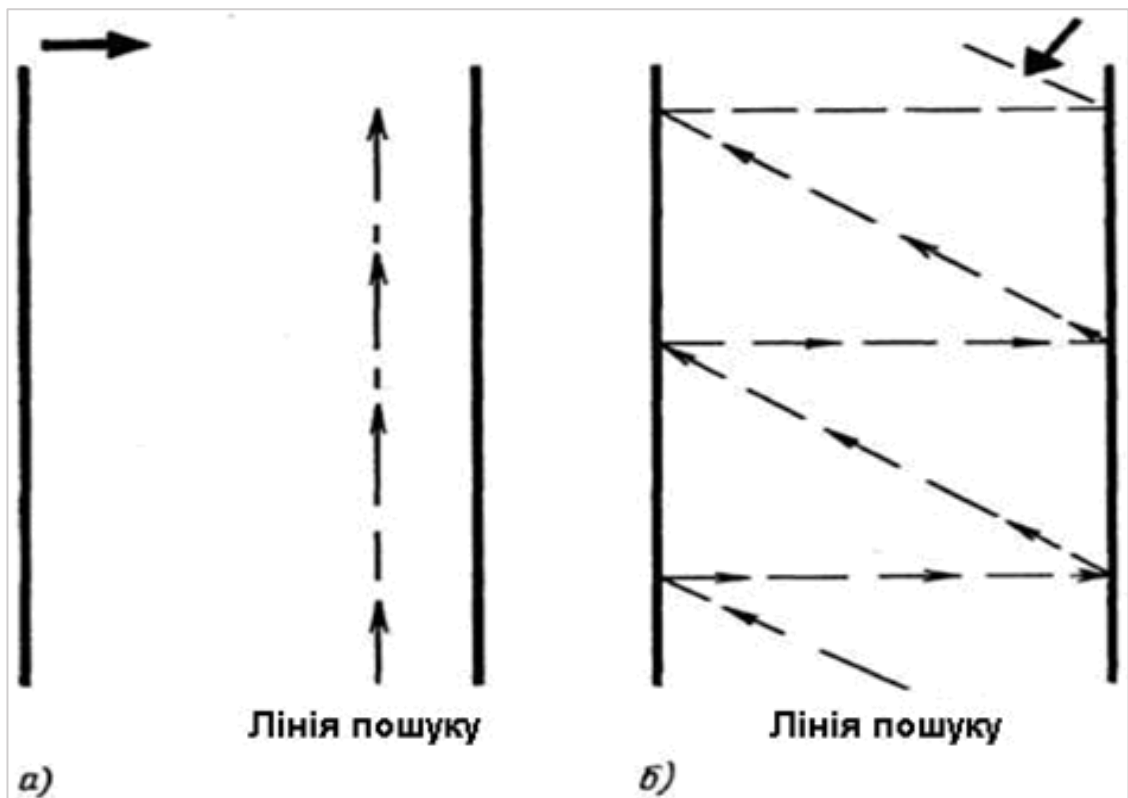
— — — — — границі обстежуваної ділянки
 _____ шлях руху собаки
 шлях руху кінолога

Мал. 8.3. Лінії пошуку «коридором» при зустрічному вітрі

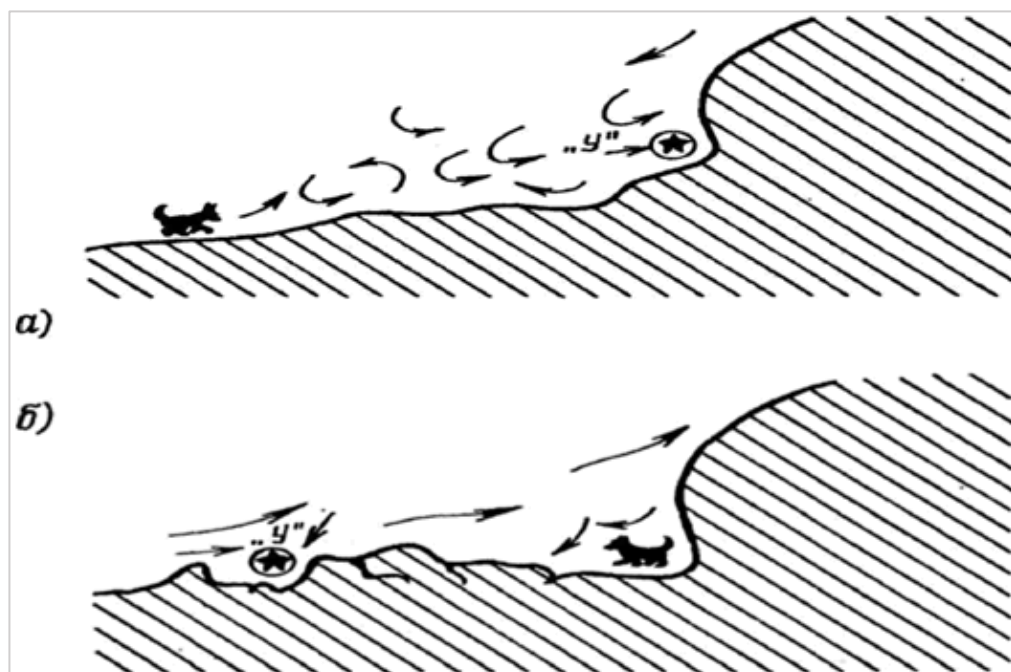

Мал. 8.4. Лінії пошуку «коридором» при попутному вітрі

Мал. 8.5. Лінії пошуку «коридором» при боковому вітрі

- а) вітер під прямим кутом
- б) вітер під гострим кутом

Мал. 8.6. Завихрення повітря, що заважають собаці виявити місцезнаходження потерпілого

- а) напрямок плинів у гірській місцевості
- б) потік повітря, що натрапило на скелю

8.4. Дії кінолога зі службовим собакою на місці події

Огляд місця події – це невідкладна слідча дія, що полягає в активному цілеспрямованому вивченні, дослідженні та фіксації обстановки місця події, слідів злочину та інших даних, які мають значення для встановлення обставин розслідуваної події.

У разі виклику кінолога зі службовим собакою огляд місця події до їх прибуття, як правило, не проводиться, крім випадків, за яких необхідно зберегти речові докази та інші предмети, що мають значення у справі, або в екстремальних випадках (повінь, пожежа, можлива зміна обставин, знищення слідів, тощо).

З прибуттям на місце події кінолог:

- визначає межі огляду місця події і порядок його проведення з метою виявлення слідів і предметів, які мають значення для застосування розшукового собаки, та на основі наявної інформації визначає доцільність застосування собаки;
- уживає заходів для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за допомогою розшукового собаки (за запаховими слідами, речами і предметами, залишеними на місці події), у тому числі для пошуку предметів, які мають значення для розкриття і розслідування кримінального правопорушення;
- бере участь у блокуванні місця скоєння кримінального правопорушення, його огляді, виявленні шляхів відходу порушника;
- вивчає обставини і характер події, встановлює час вчинення кримінального правопорушення, кількість осіб, що його вчинили, їх прикмети і напрямки руху, визначає інші фактори, які мають значення для розшуку правопорушників по гарячих слідах;
- позначає місця виявлення на шляху слідування розшукового собаки предметів і речей, які можуть бути використані для пошуку правопорушника із застосуванням службового собаки, під час проведення першочергових оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, за необхідності бере участь у

вилученні предметів і речей, у межах компетенції вживає заходів щодо їх збереження;

- доводить до керівника слідчо-оперативної групи інформацію про можливе походження і використання для розкриття злочину різноманітних запахоносіїв (слідів, предметів), виявлених на місці події або на шляху руху правопорушників;

- з метою виявлення підстав для застосування розшукового собаки разом з іншими працівниками поліції оглядає місця біля вікон, дверей, парканів, газонів, грядок, а також територію, прилеглу до місця події, на якій запахи слідів зберігаються довше;

- обстежує шляхи руху осіб після з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення і вивчення обстановки місця події, визначає спосіб застосування розшукового собаки;

- використовуючи отриману інформацію, застосовує розшукового собаку для розшуку правопорушника за його запаховими слідами;

- обстежує за допомогою розшукового собаки місця можливого укриття правопорушника (горища і підвали прилеглих будівель, незамкнені сховища, лісопаркові зони, кар'єри, тощо);

- за допомогою розшукового собаки здійснює обшук місцевості або приміщень для виявлення речових доказів або осіб, які переховуються;

- разом з іншими працівниками поліції бере участь у встановленні і затриманні осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення. За необхідності застосовує собаку для вибірки осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення;

- застосовує собаку для затримання правопорушника (у разі спроби втечі) або припинення опору;

- за відсутності можливостей використання службового собаки або втрати ним сліду діє за вказівкою керівника слідчо-оперативної групи.

Під час роботи собаки по сліду кінолог повинен:

- уважно слідкувати за поведінкою розшукового собаки та контролювати правильність відпрацювання сліду;

- вмілими діями та командами підтримувати активність роботи собаки, не стримувати темп його руху;

- при втраті сліду вертатися на те місце, де собака правильно йшов по ньому, та вживати заходів до відшукування сліду або продовжувати пошук у ймовірному напрямку руху;
- активно допомагати собаці у віднайденні сліду;
- при роботі по сліду не робити різких ривків повідком;
- зберігати знайдені на шляху слідування речі та використовувати їх для підкріплення запаху у випадку втрати сліду собакою;
- знати правила дій при втраті сліду собакою біля річки, озера, населеного пункту, в районі доріг та в умовах міста (населеного пункту);
- постійно засобами радіозв'язку (мобільного зв'язку) повідомляти своє місцезнаходження та маршрут старшому групи.

Розшукові собаки можуть застосовуватися по «зворотному сліду» (маршрут переміщення правопорушника чи потерпілого до місця події) для встановлення місцезнаходження потерпілого або підозрюваного до вчинення кримінального правопорушення.

Для відпрацювання сліду розшукового собаку використовують на довгому повідку у спеціальній слідовій шлейї зі світловідбивальними ідентифікуючими написами та без намордника. За необхідності (наприклад, для відпрацювання сліду в лісі) собаку пускають без повідка та нашийника (шлейї).

Якщо собака, пройшовши невелику відстань, втратив слід, кінолог повертається до місця події і знову використовує його, попередньо переконавшись у правильності визначення вихідної точки. Для підсилення запаху собаці дають обнюхати предмети або речі, залишені правопорушником на місці події (головний убір, взуття, рукавичка, тощо).

Під час роботи собаки по сліду працівники слідчо-оперативної групи рухаються за кінологом на відстані 20–25 кроків, оглядаючи прилеглу місцевість з метою виявлення слідів, знарядь кримінального правопорушення, інших предметів, які можуть стати доказами, а також для попередження нападу.

Після закінчення роботи зі службовим собакою на місці події кінолог складає:

- акт про застосування службового собаки у двох примірниках, один з яких долучається слідчими до матеріалів кримінальної справи, а інший зберігається в кінологічному підрозділі
- довідку про результати застосування службового собаки або рапорт (у разі невикористання) з обов'язковим зазначенням причин невикористання собаки

Довідка про результати застосування службового собаки заповнюється слідчим, якому доручено проведення досудового розслідування, та не пізніше десяти діб після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань надсилається до кінологічного центру ГУНП.

Результати виїзду (виходу) кінолога зі службовим собакою заносяться до журналу обліку виїздів кінологів, що знаходиться у черговій частині підрозділу або у кінологічному центрі у чергового кінолога.

8.5. Дії кінолога зі службовим собакою при затриманні правопорушника

Службові собаки можуть застосовуватись для затримання осіб, які скоюють замах на злочин або скоїли його і намагаються втекти. Порядок застосування собак у таких випадках визначається планом оперативно-розшукових заходів, а на місці — старшим оперативної групи.

Під час проведення операцій із затримання озброєної особи чи несення служби в районі проведення антитерористичної операції кінолог повинен бути в захисному куленепробивному жилеті відповідного класу захисту та шоломі.

Службового собаку залежно від обставин для захисту його життя рекомендовано одягати у спеціальний куленепробивний жилет.

Основні правила використання собак при затриманні:

1) Прибувши в район проведення операції (засідки), кінолог, дотримуючись заходів маскування, розміщується з собакою на місці (посту),

визначеному йому в бойових порядках оперативної групи, щоб собака мав добрі умови для вловлювання звуків, шумів, запахів з боку імовірної появи злочинців.

2) Для затримання правопорушника службовий собака пускається без нашійника, повідка та намордника, як правило, після попередження не менше двох разів «Стій (Виходь)! Пускаю собаку!».

3) За значної відстані або у разі звернення до великої групи людей попередження робиться з використанням гучномовця або інших пристроїв для підсилення голосу. За таких випадків кінолог повинен надати час, достатній для припинення злочину (правопорушення) та виконання наказу.

4) При спробі вчинення збройного нападу на працівників поліції, громадян або охоронювані об'єкти, затриманні особливо небезпечних або озброєних осіб, звільненні заручників собаку пускають без попередження.

5) Для уникнення втрати собаки не слід пускати його для затримання правопорушника, якщо той знаходиться у схованці та відстрілюється. У такому випадку необхідно відвести вогонь в інший бік, а собаку пустити з тилу чи флангу або дочекатися відходу правопорушника.

6) Забороняється пускати собаку на затримання, якщо в цей момент між собакою і правопорушником перебувають сторонні особи, а також якщо злочинні дії або опір правопорушника вже припинено.

7) Забороняється також застосовувати службових собак під час припинення незаконних зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій ненасильницького характеру, які не порушують роботу транспорту, зв'язку, підприємств, установ та організацій.

8) У разі проведення операції із затримання правопорушника в жилу приміщенні собака пускається для затримання за вказівкою старшого групи, але за умови, що в цьому приміщенні відсутні сторонні особи.

9) При затриманні особливо небезпечного злочинця, якщо дозволяють умови місцевості на приховане зближення з ним на 50–100 метрів, собака направляється кінологом у бік злочинця за командою «Повзи!».

10) Собака пускається для затримання з відстані, що забезпечує ефективність затримання, особисту безпеку членів оперативної групи та інших не причетних до вчиненого кримінального правопорушення осіб.

11) З метою більш ефективних дій оперативної групи при затриманні озброєної особи допускається одночасне застосування службового собаки і спеціальних хімічних засобів. Для захисту від впливу хімічних речовин, диму,

чадного газу, тощо кінолог, собака та інші працівники поліції діють у спеціальних автономних системах дихання (протигазах).

12) Особи, затримані за допомогою службового собаки, ретельно оглядаються. При цьому, вживаються заходи безпеки від нападу затриманого. Собаку за командою «Охороняй!» залишають на відстані двох-трьох кроків від затриманого для контролю за його поведінкою.

13) У разі нанесення собакою сильних укусів затриманому працівники поліції зобов'язані надати йому долікарську допомогу і викликати медичних працівників.

Під час конвоювання затриманого правопорушника в пішому порядку кінолог із собакою прямує за конвойованим на відстані двох-трьох метрів, забезпечує нагляд за ним, при цьому між конвоїром, собакою і конвойованим не повинні знаходитись інші учасники наряду. Собака за командами «Поряд!», «Охороняй!» прямує зліва на короткому повідку чи без нього без намордника, контролюючи дії затриманого.

8.6. Дії кінолога зі службовим собакою під час несення служби з підтримання публічного порядку та безпеки

Під час несення патрульної служби в пішому чи рухомому патрулі використовуються, як правило, патрульно-розшукові собаки, які відповідають визначеним нормам підготовленості. За необхідності (залежно від обставин) працівниками патрульної поліції можуть залучатись розшукові чи спеціальні собаки.

Кінологи з патрульно-розшуковими собаками залучаються для огляду (обходів) вулиць населених пунктів, житлових кварталів, парків, скверів, пустирів, лісопаркових зон, кладовищ та інших ділянок місцевості з метою виявлення і затримання осіб, які належать до кримінального середовища, попередження та припинення кримінальних правопорушень або розкриття злочинних посягань по гарячих слідах.

Період безперервного несення патрульної служби зі службовими собаками становить повний робочий день кінолога.

Узимку для запобігання обмороженню, застуді і загибелі службових собак слід уникати пересування і патрулювання з ними на відкритих автомобілях, в умовах низьких температур, тощо.

При температурі вище +30 і нижче –20 градусів тривалість роботи собак на вулиці не повинна перевищувати 4 години.

Під час роботи собак у таких умовах щогодини необхідно робити перерви на 10–15 хв., під час яких службового собаку необхідно забезпечити водою або розтерти мочку носа.

Під час пішого патрулювання собака повинен знаходитися ліворуч від кінолога на короткому повідку без намордника. Для обшуку місцевості чи приміщення собаку пускають без нашийника і намордника. Кінолог повинен тримати собаку у полі зору. У підвалах та неосвітлених приміщеннях кінолог керує роботою собаки голосом без візуального контакту.

Забороняється патрулювати зі службовими собаками без намордника в місцях з масовим скупченням людей, у потягах, передавати собак іншим особам та залишати їх без нагляду під час патрулювання.⁷

⁷ Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України: Наказ МВС України № 1145 від 01.11.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16> (дата звернення 11.05.2019).

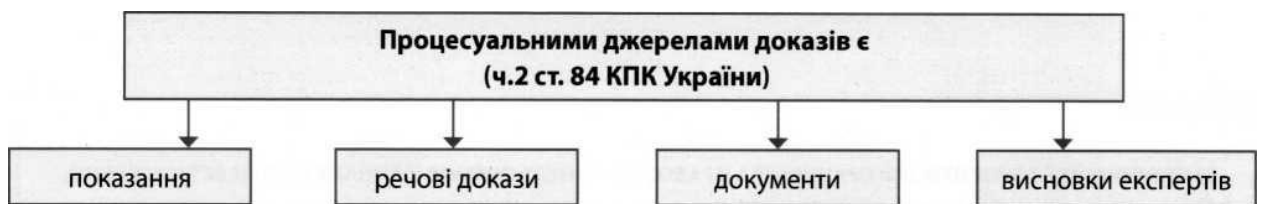
ІХ. ЦИФРОВІ ДОКАЗИ. ЇХ ВИДИ, МЕТОДИ І СПОСОБИ ДОКУМЕНТУВАННЯ

9.1. Поняття цифрових (електронних) доказів згідно законодавства України. Характеристика цифрових доказів, їх види

Для визначення поняття цифрового доказу потрібно виходити з того, що він є різновидом доказів у кримінальному процесі і на нього в повній мірі розповсюджуються положення глави 4 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК) щодо належності та допустимості.

Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів (ст. 84 КПК України).

Цифрові джерела інформації також, як і звичайні джерела доказів, повинні відображати ті ж самі обставини і фактичну інформацію, які існували на момент вчинення правопорушення, і відповідно потребують демонстрації того, що дані не піддавалися змінам, додаванню або видаленню і в них не вносилися (не можуть бути внесені) ніякі правки.

Електронні дані не мають матеріального втілення, тому їх набагато легше змінити або підробити, ніж традиційні форми доказів.

Цифровий (електронний доказ) – це інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема:

– електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо);

- веб-сайти (сторінки);
- текстові, мультимедійні та голосові повідомлення;
- метадані,
- бази даних та інші дані в електронній формі.

Такі дані можуть зберігатись, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах та ін.), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).

Цифровий доказ має особливості:

- він є прихованим, як і відбитки пальців або ДНК-профіль злочинця;
- він швидко і легко перетинає кордони юрисдикції;
- він може бути легко змінений, пошкоджений або знищений;
- він може бути вразливим - чутливим до часу.

ЗАУВАЖЕННЯ: відповідальні особи на місці огляду чи обшуку повинні пам'ятати, що цифрові докази можуть також містити речові докази, такі як ДНК чи відбитки пальців. Отже, речові докази повинні бути збережені для відповідного обстеження, а всі маніпуляції з електронними пристроями мають проводитись у латексних рукавичках.

Характеристика електронних доказів:

- *неможливість безпосереднього виявлення* людиною на фізичному рівні. Знайти і оцінити, чи належать певні дані до події злочину без застосування програмно-технічних засобів неможливо.
- *нестійкість*. На деяких пристроях або за певних обставин під час звичайної експлуатації пристрою інформація в його пам'яті може змінюватися (відповідно змінюються і докази, які там містяться). Наприклад, при розрядці пристрою, нестачі пам'яті або оптимізації розміщення даних система накладає (записує) нову інформацію поверх старої. Комп'ютерна пам'ять може бути пошкоджена або знищена під впливом фізичних факторів (великої вологості або високої температури) і електромагнітних полів.

– *зміна або знищення в процесі звичайної експлуатації пристрою.* Пам'ять комп'ютерних пристроїв постійно змінюється за запитом користувачів («зберегти документ», «скопіювати файл») або операційної системи («виділити місце для програми», «тимчасово зберегти дані для обміну між пристроями»). Останнє відбувається автоматично.

– *копіювання без втрати якості.* Цифрові дані можна копіювати необмежену кількість разів, і кожна наступна копія нічим не буде відрізнятися від оригіналу, що дозволяє паралельне і незалежне дослідження різних копій одного і того ж електронного доказу, не зачіпаючи при цьому оригінал.

Види електронних доказів – є тотожними з поняттям віртуальних слідів. Це зміна стану автоматизованої інформаційної системи, яка пов'язана з подією злочину і зафіксована у вигляді комп'ютерної інформації.

локальні сліди	мережні сліди	електронна інформація
• сліди прямого впливу; • докази опосередкованого впливу; • викривлення інформації; • знищення інформації; • блокування інформації; • відсутність доступу; • порушення конфіденційності; • порушення роботи комп'ютера.	• дані про користувача (контактні дані, адреса телефон, ім'я та ін.); • дані про повідомлення (первинний номер телефону, лог-файли реєстрації доступу до тих чи інших інформаційних систем).	• цифрові фото зображення • відео контент; • текстові документи; • веб-сайти (сторінки); • метадані; • бази даних.

Локальні сліди (або докази):

- сліди прямого впливу на комп'ютерну інформацію (кількісні та якісні зміни інформації);
- цифрові докази опосередкованого впливу на комп'ютерну інформацію (записи у службових файлах, журналах реєстрацій або інших лог-файлах);

- викривлення комп'ютерної інформації, як результат дії на носій комп'ютерної інформації, що полягає в зміні без відома власника змісту відомостей;
- факт знищення комп'ютерної інформації;
- факт блокування доступу до комп'ютерної інформації;
- відсутність доступу до інформації;
- сліди порушення конфіденційності комп'ютера (зміна повноважень користувачів, відключення захисних систем, розсилка інформації);
- факти порушення роботи комп'ютера (некоректна робота, відмова в обслуговуванні та ін.)

Мережні докази (або цифрові сліди) – це відомості про проходження інформації по мережевим системам чи системам електрозв'язку. До них можна віднести:

- сліди які відображають дані про користувача (контактні дані, адреса телефону, ім'я та ін.)
- сліди які відображають дані про повідомлення (первинний номер телефону, лог-файли реєстрації доступу до тих чи інших інформаційних систем).

Електронні докази також можуть містити будь-яку електронну інформацію, яка зберігається у ЕОМ або передається через мережу електрозв'язку:

- цифрові фото зображення;
- відео контент;
- текстові документи;
- веб-сайти (сторінки);
- метадані;
- бази даних.

9.2. Пристрої, які можуть зберігати електронні докази

Комп'ютерні системи, що складаються з апаратного та програмного забезпечення, які обробляють дані і, частіше за все, містять: контейнер, який містить плати, мікропроцесори, жорсткий диск, монітор або

відео дисплей, клавіатуру, мишу, периферійні або підключені ззовні диски, пристрої та компоненти.

Комп'ютерні системи можуть мати різні форми, такі як ноутбуки, настільні комп'ютери, комп'ютери у вигляді башти, системи у вигляді стійок, міні-комп'ютери і мейнфрейми. Додаткові компоненти і периферійні пристрої містять модеми, маршрутизатори, принтери, сканери, і док-станції. Багато з них обговорюється далі в цьому розділі.

ЗАУВАЖЕННЯ: Потенційні докази: комп'ютерна система та її компоненти можуть бути цінними доказами в розслідуванні. Апаратне та програмне забезпечення, документи, фотографії, файли зображень, електронна пошта, бази даних, фінансова інформація, історія використання Інтернету, логи чатів, списки приятелів, журнали подій, дані, що зберігаються на зовнішніх пристроях все це є потенційними доказами.

Жорсткі диски. Жорсткі диски пристроїв зберігання даних складаються із зовнішньої плати; силових з'єднань і з'єднань для обміну даними ззовні; внутрішні магнітно-заряджені скляні, керамічні, металеві пластини, які зберігають дані. Перші респонденти також можете знайти на місці злочину жорсткі диски, які не пов'язані або не встановлені у комп'ютері. Ці вільні жорсткі диски також може містити цінні докази.

Зовнішні жорсткі диски. Жорсткі диски можуть бути встановлені у власному зовнішньому корпусі. Зовнішні жорсткі диски збільшують обсяг збережених даних комп'ютера і надати користувачеві можливості т■ транспортування даних. Як правило, зовнішні жорсткі диски вимагають зовнішнього живлення і універсальної послідовної шини (USB), FireWire, Ethernet, або бездротового підключення до комп'ютерної системи.

Знімні носії. Знімні носії — це картриджі та дискові пристрої зберігання даних. Вони, як правило, використовуються для зберігання, архівації, передачі і транспортування даних. Ці пристрої допомагають

користувачів обмінюватися даними, додатками і утилітами, між різними комп'ютерами та іншими пристроями.

Флеш-накопичувачі. Флеш-накопичувачі — це маленькі, легкі, знімні пристрої зберігання даних з підключенням USB. Ці пристрої легко заховати і транспортувати. Вони можуть бути знайдені як частина або під виглядом наручних годинників, кишенькового розміру багатофункціонального інструменту, як швейцарський армійський ніж, брелок, або будь-яку кількість звичайних або унікальних пристроїв.

Карти пам'яті. Карти пам'яті - це невеликі пристрої зберігання даних, які зазвичай використовуються в цифрових камерах, комп'ютерах, мобільних телефонах, цифрових музичних плеєрах, персональних цифрових допоміжних засобах (PDA), ігрових консолях, кишенькових персональних комп'ютерах (КПК) та інших електронних пристроях.

ЗАУВАЖЕННЯ: Пристрої збереження даних, такі як жорсткі диски, зовнішні жорсткі диски, знімні носії, флеш-накопичувачі і карти пам'яті, можуть містити інформацію, таку як повідомлення електронної пошти, історію перегляду інтернету (історія браузера), журнали інтернет-чатів і списків приятелів, телефонні контакти, фотографії, графічні файли, бази даних, фінансові звіти, журнали подій

Портативні пристрої, такі як мобільні телефони, смартфони, цифрові камери, і системи глобального позиціонування (GPS) приймачі, можуть містити програмні додатки, дані та інформацію, такі, як документи, повідомлення електронної пошти, історію перегляду інтернету, журнали Інтернет чат і списки приятелів, фотографії, графічні файли, бази даних та фінансові звіти, які є цінними доказами в розслідуванні або кримінальному переслідуванні.

Важливо відзначити, що:

- дані або цифрові докази можуть бути втрачені, якщо не підтримується живлення;
- дані або цифрові докази на деяких пристроях, таких як мобільні телефони або смартфони, можуть бути перезаписані або видалені, коли пристрій залишається увімкненим;
- мобільні телефони і смартфони можуть мати програмне забезпечення, яке може бути активовано віддалено, щоб зробити пристрій непридатним і зробити дані на ньому недоступними, якщо телефон загублений або вкрадений. Це програмне забезпечення може здійснити ті ж дії, якщо воно активовано на пристрої, вилученому правоохоронними органами. Правоохоронці повинні вживати заходів обережності, щоб запобігти втраті даних на пристроях, які вони вилучили в якості доказів.

ВАЖЛИВО: при вилученні мобільного телефону або смартфона потрібно відразу увімкнути в ньому функцію «авіа режим»/«автономний режим» для запобігання знешкодження інформації власником через мережу шляхом віддаленого керування пристроєм

Периферійні пристрої – це обладнання, яке може бути підключено до комп'ютерної системи для розширення доступу користувача і розширення функцій комп'ютера.

Приклади периферійних пристроїв: клавіатура і миша, мікрофони, веб-камери, читачі карти пам'яті, VoIP пристрої.

Комп'ютерні мережі. Комп'ютерна мережа складається з двох або більше комп'ютерів, з'єднаних кабелями передачі даних або бездротовим з'єднанням, які поділяють або здатні спільно використовувати ресурси і дані.

Комп'ютерна мережа часто містить принтери, інші периферійні пристрої і пристрої маршрутизації даних, такі як концентратори, комутатори і маршрутизатори.

ЗАУВАЖЕННЯ: Потенційні докази: самі по собі пов'язані в мережу комп'ютери і підключені пристрої можуть бути доказами, корисними для розслідування або кримінального переслідування.

Дані, які вони містять, можуть також бути корисними доказами: програмне забезпечення, документи, фотографії, файли зображень, повідомлення електронної пошти та додатки, бази даних, фінансова інформація, історія відвіданих Інтернет сторінок, тощо.

Крім того, до таких даних можна віднести: адреси локальної мережі (LAN), пов'язані з комп'ютерами і пристроями; настройки трансляцій; адреси карти доступу до середовища (MAC), або мережевої карта (NIC).

9.3 Принципи роботи з електронними доказами. Способи і методи збирання, дослідження, оцінки, документування та використання цифрових доказів

Принцип № 1 «Цілісність даних»

Дії фахівця не повинні призводити до матеріальних змін даних, електронних пристроїв або носіїв інформації, які можуть використовуватися в якості доказів у суді.

Не можна вносити зміни в дані або пристрій - як в саме обладнання, так і до програмного забезпечення. Необхідно забезпечити цілісність відібраного матеріалу та збереження історії його передачі, шляхом безперервного інструментального і документального контролю обчисленого при вилученні даних дайджесту. Цей обов'язок поширюється на всіх осіб, в розпорядження яких переходять ці пристрої або дані;

Доступ до даних пристрою під час його роботи повинен здійснюватися кваліфікованим фахівцем із мінімальним впливом на самі дані.

Принцип № 2 «Документування процесу»

Необхідно документувати будь-які дії, які здійснюються щодо доказів із цифрових джерел інформації, щоб незалежна третя сторона могла, повторивши ці дії, отримати аналогічний результат.

Необхідно максимально точно описати всі дії осіб на місці злочину, щоб за необхідності третя сторона могла відтворити ці дії. Потрібно забезпечити докладний опис процесу пошуку і виїмки, умов зберігання і порядку переміщення електронних даних і зберігати цю інформацію.

Принцип № 3 «Підтримка спеціалістів/експертів»

Якщо є підстави вважати, що під час огляду/обшуку можуть бути виявлені цифрові джерела інформації, то слід заручитися підтримкою спеціалістів/експертів і по можливості забезпечити їх присутність на місці огляду/обшуку.

До пошуку і збору електронних доказів бажано залучати спеціалістів із відповідними знаннями і навичками, які повинні мати:

- спеціальні знання і досвід у відповідній сфері;
- досвід і навички поводження із цифровими джерелами інформації;
- розуміння досліджуваного питання;
- необхідні правові знання;
- відповідні комунікаційні навички (що дозволяють їм давати усні та письмові пояснення);
- достатні і необхідні мовні навички;
- правові підстави для залучення у процесуальні дії.

Принцип № 4 «Належна підготовка»

Якщо під час огляду/обшуку не присутні спеціалісти із цифрових джерел інформації, то особи, які здійснюють слідчі дії на місці огляду/обшуку, повинні володіти необхідними знаннями для виявлення і збору доказів.

Збір доказів або доступ до оригінальних даних на електронних пристроях і цифрових накопичувачах слід проводити особам, які мають необхідну підготовку і забезпечує їм можливість пояснювати необхідність і наслідки своїх дій.

Принцип № 5 «Законність»

Як вже було зазначено докази, одержані в рамках розслідування, повинні відповідати вимогам достовірності, належності і допустимості. Вказані вимоги висуваються як до форми одержаних відомостей, так і їх змісту. Ці вимоги є справедливими і для електронних доказів. Для того, щоб розумно

задокументувати відомості з цифрових джерел, потрібно враховувати функціональні особливості технологій, з використанням яких їх було створено, збережено, передано тощо.

Під зняттям інформації з транспортних телекомунікаційних мереж розуміється спостереження, відбір та фіксація змісту інформації уповноваженими оперативними підрозділами із використанням у встановленому законодавством порядку відповідних технічних засобів, а також одержання, перетворення і фіксація різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку.

Об'єктами цієї НСРД найчастіше стають телефонні розмови, що передаються засобами стаціонарного та рухомого (мобільного) зв'язку.

Проте, з кожним роком правопорушники все більше використовують можливості мережі Інтернет при спілкуванні між собою, виключаючи особисте спілкування в телефонному режимі.

В зв'язку з цим, особливої актуальності набуває значення застосування оперативними та слідчими підрозділами можливості НСРД, передбаченої ст. 263 КПК України, об'єктом якої є дані, що передаються мережею Інтернет та іншими мережами передачі даних, яке може здійснюватися за такими ідентифікаційними ознаками:

- за адресою в мережі передачі даних з комутацією пакетів (IP – адреса в мережі Інтернет);
- за апаратною адресою пристрою, приєднаного до мережного середовища (MAC-адреса);
- за адресою електронної пошти.

ЗАУВАЖЕННЯ: відповідно до ч. 4 ст. 39 ЗУ «Про телекомунікації» оператори телекомунікації зобов'язані за власні кошти встановлювати на своїх мережах технічні засоби, необхідні для здійснення уповноваженими органами ОРЗ, забезпечувати функціонування цих технічних засобів, їх захист від несанкціонованого доступу, в межах своїх повноважень сприяти їх проведенню та недопущенню розголошення організаційних та тактичних прийомів їх проведення.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Сутність цієї НСРД полягає у здійсненні на підставі ухвали слідчого судді пошуку, виявлення і фіксації відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або їх частинах, без відома власника, володільця або утримувача системи.

Статтею 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» визначено, що електронна інформаційна система – це організаційно-технічна система, у якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів.

Власником інформації у такому випадку слід вважати фізичну або юридичну особу, якій належить право власності на інформацію або на всю інформаційну систему.

Проведенням цієї НСРД (ст. 264 КПК) забезпечується зняття інформації, що оброблялась, зберігається або зберігалась на:

- одному персональному комп'ютері;
- на персональних комп'ютерах, об'єднаних в локальну мережу;
- на зовнішніх накопичувачах інформації, що приєднувались до електронних інформаційних систем.

ЗАУВАЖЕННЯ: ч. 2 ст. 264 КПК України прямо вказує на те, що не потребується дозвіл слідчого судді на збір, аналіз та копіювання інформації, яка знаходиться у електронних інформаційних системах або їх частинах, доступ до яких не обмежується їх власником, володільцем або утримувачем, або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (найрозповсюдженішим зразком відкритої електронної інформаційної системи є масив інформації, який локалізується в соціальних мережах Інтернету, відкритих реєстрах, тощо).

Закріплення електронних доказів, одержаних в результаті передбачених КПК, слідчих чи негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється з дотриманням декількох вимог до форми і змісту.

Перша група - процесуальне оформлення протоколів, залучення спеціаліста, понятих, вжиття заходів із належного збереження цифрових носіїв даних

Друга група - змістовне наповнення інформації, якісна та кількісна складова, повнота одержаних відомостей

Вказані дії зі збору, первинного аналізу та документуванню електронних доказів повинні здійснюватися **виключно відповідно норм КПК України:**

- в рамках слідчих дій, за результатами яких складаються в порядку встановленому ст. 104-106, 223 КПК України відповідні процесуальні документи - протоколи (огляд, обшук, слідчий експеримент та ін.);
- в рамках негласних слідчих (розшукових) дій (ст.ст. 246-275 КПК);
- в результаті проведеного експертного криміналістичного дослідження.

Технічна реалізація документування та фіксації електронних доказів

1) **фіксація вихідного коду веб-сторінки.** Наприклад, ззовні проста персональна сторінка у Facebook у своєму вихідному веб-коді може містити десятки посилань на ідентифікатор користувача, а також сотні ідентифікаторів зображень й інших користувачів, які є друзями. Приховати або замаскувати ці посилання у вихідному коді - завдання із розряду нездійсненних. Для збереження вихідного HTML-коду веб-сторінки достатньо у браузері вибрати опцію «Зберегти сторінку як» або «Файл - Зберегти як».

З метою фіксації вмісту усього веб-сайту, а не окремої веб-сторінки, можна створити копію сайту для перегляду в автономному режимі, наприклад, за допомогою програми HTTrack Website Copier, яка завантажує пов'язані веб-об'єкти за визначеною глибиною і дозволяє відкрити веб-сайт з усіма зображеннями в автономному режимі. Це може стати в нагоді, коли потрібно показати вміст веб-сайту в суді;

2) зйомка відеокамерою. Перед зйомкою основного джерела доречним буде зняти процес відкриття будь-якого відомого сайту новин для отримання додаткової часової мітки. Підробити відеозапис набагато складніше, ніж скріншот веб-сторінки.

Не зайвим буде, також обчислити дайджест отриманих відеофайлів. При використанні відеокамери потрібно знати про таке явище, як аберація об'єктива, яке виникає за рахунок спотворень на матриці відеокамери. Аберацію об'єктива відеокамери можна звірити з відзнятими матеріалами, що допоможе підтвердити використання саме цього пристрою для отримання конкретного відеозапису);

3) відеозахоплення екрану. Замість відеокамери можна використовувати спеціальні програми для цифрового відеозапису інформації, яка виводиться на екран. Доречним є використання безкоштовних програм з відкритим вихідним кодом.

Потрібно пам'ятати, що запис буде використовуватися в якості доказу у судовому процесі і відповідно відео не може містити ніяких додаткових ефектів, редагувань або змін кодування для програвання на інших пристроях.

Доцільно здійснювати запис всього екрану цілком, що підвищує прозорість процесу збору доказів. Якщо буде потреба у збільшенні фрагменту екрану, щоб підкреслити якусь деталь, то можна використати функцію збереження об'єкта веб-браузера або екранний збільшувач операційної системи, не можна після запису редагувати відеофайл для збільшення окремих деталей. Відеозапис має розміщуватися в одному файлі та не мати розривів і пауз.

Для фіксації технічних аспектів процесу розслідування можна скористатися аналізатором протоколів, наприклад, програмою з відкритим вихідним кодом WireShark. Аналізатор протоколів фіксує усі дані, в тому числі і зашифровані, за всіма протоколами. Зашифровані дані мають обмежену цінність як доказ, якщо не буде встановлений ключ шифрування.

Х. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШУКУ, ОГЛЯДУ, ВИЛУЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ТА ПОРЯДОК ЇХ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ

10.1. Роль пошуку, огляду, вилучення електронно-обчислювальної техніки в досудовому розслідуванні. Види електронно-обчислювальної техніки та її ідентифікаторів

Перелічені пристрої взаємодіють між собою через обмін даними стандартизованими і загальновідомими протоколами наприклад:

- WiFi – протокол передачі цифрових даних по радіоканалам;
- GSM – стандарт для мобільного цифрового стільникового зв'язку;
- Bluetooth – технологія бездротового радіозв'язку;
- Ethernet – протокол передачі цифрових даних по дротовим каналам;
- IR технологія бездротового зв'язку із використанням інфрачервоного випромінювання;
- GPS – стандарт передачі даних супутникового зв'язку;
- USB – протокол передачі даних через універсальну послідовну шину;

Така взаємодія здебільшого покликана передачу каналами зв'язку від кінцевого (периферійного) електронно-обчислювального пристрою до головного інформації для обробки, якої він призначений.

Наприклад WiFi камера системи відеонагляду передає потік відеоданих до відеореєстратору каналами радіозв'язку, а той у свою чергу, каналами

мережевого зв'язку передає резервну копію збережених відеозаписів на сервер зберігання таких резервних копій.

Як і у наведеному так і в інших протоколах взаємодії електронно-обчислювальної техніки кожен пристрій «має знати» де саме знаходиться інший пристрій, хто з них головний, чи відбулася вдало передача даних і чи потрібно провести таку передачу повторно, або сповістити інший пристрій про нештатну ситуацію або помилку.

Для цього кожен пристрій, в залежності від наявності та кількості мережних інтерфейсів для взаємодії, має свої ідентифікатори. Найвідомішими з них є IP адреса, MAC адреса, IMEI номер, мережеве ім'я хоста (hostname/netname). Саме за цими ідентифікаторами головний пристрій електронно-обчислювальної техніки «логує» веде облік, час та місце роботи периферійного пристрою, запам'ятовує передані дані, а також помилки в роботі.

10.2. Тактичні особливості проведення обшуку, огляду, вилучення електронно-обчислювальної техніки (комп'ютерної техніки, електронних носіїв інформації та інформаційних масивів, що знаходяться в них)

Розглянемо приклади практичних ситуацій проведення обшуку, огляду, вилучення електронно-обчислювальної техніки.

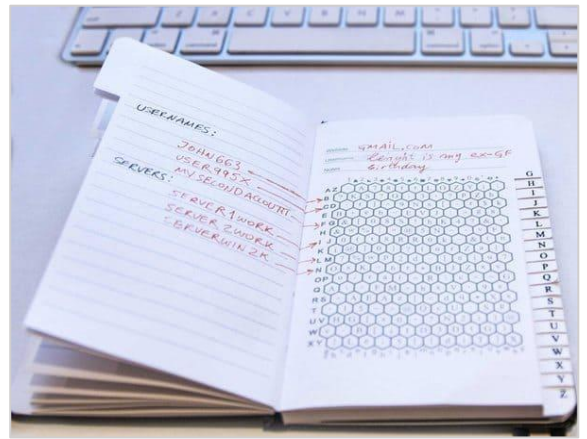
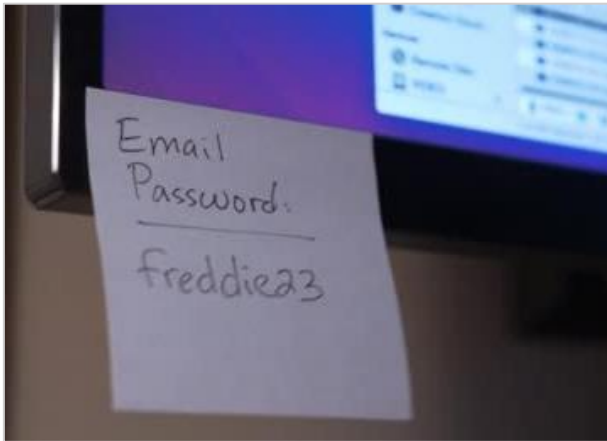

Огляд приміщення з метою виявлення комп'ютерної техніки, електронних пристроїв та носіїв інформації слід розпочинати із візуального пошуку, у ході якого особливу увагу приділяється під'єднанням до приладів дротам електроживлення та мережевим дротам оскільки наявність зарядних пристроїв із відповідними роз'ємами уже свідчить про ймовірну наявність у приміщенні персональних девайсів певного типу.

Виявлені місця використання комп'ютерної техніки, електронних пристроїв та носіїв інформації слід ретельно вивчити до того як приступати до огляду безпосередньо самої електронно-обчислювальної техніки.

Вказані місця зберігання можуть містити нотатки власника із ключами та паролями доступу, іншу інформацію яка сприятиме більш ефективному огляду та вилученню. По ситуації доречно зняти пото-жирові сліди із робочих поверхонь комп'ютерної техніки, а також ретельно оглянути

такі робочі поверхні з метою фіксації графічних ключів захисту персональних девайсів.

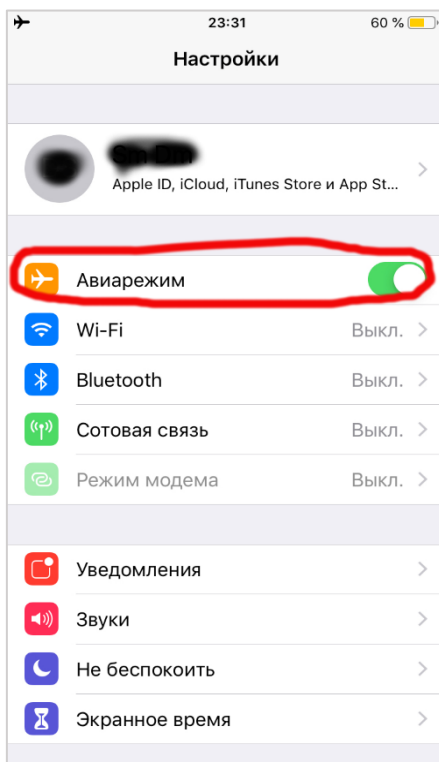

Мал. 10.1. Місця схову логінів та паролів від персональної техніки

Особливу увагу слід приділяти сучасним персональним пристроям, механізм блокування яких передбачає ідентифікацію користувача за параметрами обличчя (смартфони та планшети) – такі девайси потрібно оглядати максимально обережно та під кутом до фронтальної (передньої) камери, з метою уникнення блокування.

При виявленні смартфонів, планшетів та перед початком їх огляду слід одразу ж унеможливити віддалене затирання збережених у них даних та віддалене їх блокування.

Для цього на девайсах під управлінням операційної системи IOS потрібно із застосуванням гумових рукавичок змахнути знизу робочого екрану для виклику швидкого меню та натиснути на кнопку із зображенням літака. У разі якщо девайс не заблокований можливо запустити із робочого столу «Налаштування», *ввімкнути «Авиарежим»*.

На девайсах під управлінням операційної системи Android потрібно змахувати зверху вниз та серед переліку іконок також обрати натиснути на кнопку із зображенням літака. У разі якщо девайс не заблокований можливо запустити із робочого столу «Налаштування», *ввімкнути «Авиарежим»*.

При огляді девайсів слід зафіксувати «ім'я» пристрою, версію ОС, MAC адреси WiFi та Bluetooth, а також IMEI. (меню «Налаштування» > «Основні» > «Про цей пристрій» для IOS; меню «Налаштування» > «Загальні» > «Про пристрій» для Andriod).

Окремо слід зафіксувати наявність на девайсах інформації щодо резервних копій файлів на віддалених хмарних сховищах, а також облікових записів користувача у таких хмарних сховищах: для IOS це iCloud, для Andriod це GoogleDrive.

За відсутності ключа доступу, або паролю розблокування смартфона чи планшету, за необхідності слід оглянути та зафіксувати фотознімками або під відеозапис переписки користувача з месенджерів телеграм, ватсап, сигнал, скайп, вайбер, jabber, а також програм поштових клієнтів mail та gmail.

Завершуючи огляд смартфона чи планшету слід переконатися що разом із ним упаковані кабелі для його підключення, підзарядки, що він надійно упакований таким чином щоб убезпечити його випадкове підключення до мережі інтернет, пошкодження. Пакування має містити інформацію щодо часу пакування та стану заряду вилучаємого смартфона чи планшету.

При виявленні персональних комп'ютерів та перед початком їх огляду слід упевнитися що персональний комп'ютер (ноутбук чи десктоп) не заблокований паролем. Для цього слід натиснути будь-яку клавішу клавіатури, якщо монітор персонального комп'ютера темний. За зображенням на екрані після натискання зафіксувати чи заблокований обліковий запис користувача персонального комп'ютера і яка операційна система встановлена на ньому, а також який ступінь заряду батареї у випадку огляду ноутбука.

Якщо ноутбук розблокований слід одразу переконатися:

- чи запущено програми віддаленого управління персональним комп'ютером TeamViewer, RDP, SSH;
- чи не запущено програми шифрування даних або логічних дисків;
- чи не відбувається завантаження/вивантаження файлів на віддалені сервери із допомогою веб-браузерів, або програми клієнтів file transport protocol.

Потім слід перевірити наявність:

- програм для відвідування веб-сайтів Mozilla Firefox, Microsoft Explorer, Microsoft EDGE, Opera, Google Chrome, Apple Safari;
- програм для перегляду отриманих та відсилки власних електронних поштових повідомлень Microsoft Exchange, Apple Mail, The Bat, Mozilla Thunderbird;
- програм для обміну миттєвими повідомленнями Telegram, Skype, Viber, Whatsapp, Jabber;
- програми синхронізації із смартфонами та планшетами IOS iTunes.

ЗАУВАЖЕННЯ: це важливо зробити, оскільки ці програми та поштові скриньки містять: історію пошуку і відвідування; збережені логіни та паролі для ресурсів із авторизацією; історію завантажених файлів, вивантажені отримані та надіслані повідомлення, збережені логіни та паролі для електронних поштових скриньок, надіслані файли

При виявленні мережевих роутерів перш за все слід визначитися чи під'єднані до нього персональні комп'ютери, смартфони, планшети, або інші електронно-обчислювальні засоби. Про це можливо дізнатися, якщо переглянути локальну адресу роутера, логін та пароль за замовчуванням, зазвичай вказані на зворотній стороні мережевого пристрою.

Мал. 10.2. Місця розташування логінів та паролів роутера

10.3. Особливості складання протоколів огляду, обшуку, тимчасового вилучення електронно-обчислювальної техніки

Протокол обов'язково має містити:

- докладний перелік учасників заходу, їх фактичні дії на місці;
- виявлені у ході заходу обставини, відомості, речові докази, слідову інформацію, порядок їх збереження, заходи забезпечення незмінності та автентичності;
- докладний перелік вилучених речей і документів та спосіб їх ідентифікації;
- спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;
- зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників даної процесуальної дії.

У протоколі обшуку слід детально описувати конструкцію, технічні характеристики, заводський номер, тип, назву, індивідуальні особливості комп'ютерних технологій, усі дії, що здійснюються (здійснювалися) на них – назви програм, що працювали на момент обшуку і характер документів із якими працювали, відеозображення на моніторі.

Слідчому необхідно правильно описувати усі характерні для файлів властивості і обов'язково зазначати в протоколі:

- тип інформації (текстова, графічна, числова, відео);
- місце знаходження файлу, з зазначенням типу носія і шляху до файлу;
- найменування файлу, тобто його ім'я та розширення, розмір (об'єм);
- час створення та внесення змін;
- атрибути файлу (архівний, прихований, системний тощо).
- факультативні характеристики файлу (тема, автор, група та ін.).

Усі дії, які детально описують обшук, необхідно фіксувати фото- та відеозйомкою. Вкрай важливо сфотографувати зміст документів, серійні номери, номери моделей і схеми підключення апаратури.

Навчальне видання

БЕЗПАЛОВА Ольга Ігорівна
БУГАЙЧУК Костянтин Леонідович
ВАРУНЦ Лариса Дмитрівна
ГУДЗЬ Тетяна Іванівна
ВОЙЦИХОВСЬКИЙ Андрій Васильович
КОЛОМІЄЦЬ Світлана Ігорівна
ЛОГВИНЕНКО Євгенія Сергіївна,
НОСОВ Віталій Вікторович
ОНИЩЕНКО Юрій Миколайович
ПАНОВА Оксана Олександрівна
СЕЛЮКОВ Вадим Сергійович
ФІЛІПСЬКА Наталія Олександрівна
ХАРЧЕНКО Світлана В'ячеславівна

Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України

Видавець і виготовлювач - Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.